

ละมุนฝีนะพันธ์

อนุสรณ์

ในการพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงละมูน มีนะนันท์

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๒

ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ป่วยด้วยโรคชราภาพ เข้ารับการรักษาตัว ณ โรงพยาบาลพญาไท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแจกันดอกไม้สดไปเยี่ยม พร้อมทั้งทรงฝากความห่วงใย เมื่อคุณหญิงได้กราบถวายบังคมทูลลาเสียชีวิต ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานน้ำอาบศพ พระราชทานพวงมาลาหน้าศพ และทรงรับการศพไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์โดยตลอด เหนือสิ่งใด ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเกียรติยศเสมอด้วยผู้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้าฝ่ายใน กับทั้งพระราชทานเครื่องประกอบศพตามควรแก่เกียรติยศ

อนึ่ง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งทรงมีพระกรุณาต่อคุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ตลอดมา ได้ทรงพระกรุณาเสด็จฯ เยี่ยมและพระราชทานแจกันดอกไม้สดด้วยพระองค์ ณ โรงพยาบาล ครั้นเมื่อคุณหญิงถึงแก่กรรมก็ได้ทรงพระกรุณาเสด็จฯ พระราชทานน้ำอาบศพ ทรงวางพวงมาลาหน้าศพ และยังทรงพระกรุณาเสด็จฯ พระราชทานเพลิงศพ

พระมหากรุณาธิคุณนานัปการที่ทรงมีต่อคุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ไม่เพียงแต่คุณหญิงหรือจิตวิญญาณของคุณหญิงเท่านั้นที่ซาบซึ้งและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ แม้บรรดาญาติมิตรของคุณหญิงต่างก็ซาบซึ้งและสำนึกด้วยความจงรักภักดีอย่างหาที่สุดมิได้.

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๕๗๕๐

สำนักพระราชวัง

๑๓ มีนาคม ๒๕๓๒

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ ในการพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ท.จ. ที่เมรุวัดเทพศิรินทราวาส (เมรุด้านใต้) กรุงเทพมหานคร

วันจันทร์ ที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๓๒ เวลา ๑๙.๓๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

วันอังคาร ที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๓๒ เวลา ๑๐.๐๐ น. บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานในการออกเมรุ ณ ศาลากวีนิรมิต วัดเทพศิรินทราวาส พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นถวายพรพระ รับพระราชทานฉัน

เวลา ๑๕.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล เชิญหีบศพแห่เวียนเมรุ แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๗.๐๐ น. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิง

วันพุธ ที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๓๒ เวลา ๐๗.๐๐ น. พระราชทานผ้าไตร และภัตตาหารสามหาบ ในการเก็บอัฐิ.

ประณมรัตน์/พิมพ์/ ๒๑๓๒๕ /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ เพื่อทราบ
	เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานผู้มาปฏิบัติ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ค.)

หมายรับสั่งที่ ๕๗๕๙

สำนักพระราชวัง

๑๓ มีนาคม ๒๕๓๒

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ท.จ. ที่เมรุวัดเทพศิรินทราวาส (เมรุด้านใต้) กรุงเทพมหานคร

วันอังคาร ที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๓๒ เวลา ๑๗.๐๐ น.

แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ไว้ทุกข์.

ประถมรัตน์/พิมพ์/[illegible] /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ เพื่อทราบ.

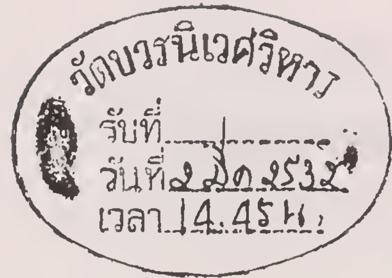
ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

ด่วนมาก

ที่ รล 0007/1340

สำนักราชเลขาธิการ

สวนจิตรลดา กทม.10300

2 มีนาคม 2532

เรื่อง เสด็จ ฯ พระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ท.จ.

นมัสการ สมเด็จพระญาณสังวร

อ้างถึง ลิขิตลงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2532

ตามที่มีลิขิตขอให้นำความกราบบังคมทูล ขอพระราชทานอัญเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ท.จ. ในเดือนมีนาคม 2532 ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันและเวลาใดสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองพระบาทแล้ว ทรงรับเชิญเสด็จ ฯ ในวันอังคาร ที่ 21 มีนาคม 2532 เวลา 17.00 น. ทั้งนี้ ขอให้เจ้าหน้าที่ไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง เกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรงต่อไปด้วย

ขอนมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

(ท่านผู้หญิงมนัสนิตย์ วณิกกุล)

ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ฝ่ายบริหารงานทั่วไป

กองราชเลขานุการในพระองค์

สมเด็จพระบรมราชินีนาถ

โทร.2811202,2811111 ต่อ 12,21

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2532

เรื่อง ขอพระราชทานถวายพระพรเกี่ยวกับการศพคุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ทจ. และขอพระราชทานเชิญเสด็จฯ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเป็นองค์ประธาน

เจริญพร ราชเลขาธิการ

คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ผู้ได้กราบถวายบังคมทูลลาเสียชีวิตแล้ว และสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมรับการศพไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ตลอดมานั้น บัดนี้บรรดาผู้เป็นญาติมีความประสงค์จะขอรับพระราชทานเพลิงศพ กำหนดในเดือนมีนาคมที่จะถึง และได้ขอให้อาตมภาพดำเนินการขอพระราชทานถวายพระพรสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าให้ทรงทราบ ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อคุณหญิงละมูน มีนะนันท์ เป็นอเนกประการ

อนึ่ง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงมีพระมหากรุณาต่อคุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ตลอดมา คุณหญิงละมูนสำนึกในพระกรุณาเป็นล้นพ้น จึงใคร่ขอพระราชทานเชิญเสด็จพระราชดำเนินสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ไปพระราชทานเพลิง เพื่อเป็นเกียรติอย่างยิ่งแก่คุณหญิงละมูนและญาติพี่น้องทั้งปวง วันเวลาสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรด

ขอท่านราชเลขาฯ ได้พิจารณาโดยควร นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาเพื่อทรงทราบต่อไป

ขออนุโมทนาอำนวยพร

ลง. พระญาณสังวร

(สมเด็จพระญาณสังวร)

กองเลขานุการสมเด็จฯ

โทร.280-0434

(๑๐)

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๙๖๗

สำนักพระราชวัง

๑๐ มกราคม ๒๕๓๒

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน พระราชทานศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ต.จ. ที่ศาลากวีนิรมิต วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

วันพฤหัสบดี ที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๓๒ เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นถวายพรพระ รับพระราชทานฉัน และบังสุกุล

เวลา ๑๙.๓๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม.

ประณมรัตน์/พิมพ์/ [illegible] /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๒๒๒๓๓

สำนักพระราชวัง

๒ ธันวาคม ๒๕๓๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน พระราชทานศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันทน์ ต.จ. ที่ศาลากวีนิรมิต วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

<u>วันพฤหัสบดี ที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๓๑</u> เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นถวายพรพระ รับพระราชทานฉัน และบังสุกุล

เวลา ๑๙.๓๐ น. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม.

ประณมรัตน์/พิมพ์/ /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันทน์ เพื่อทราบ.

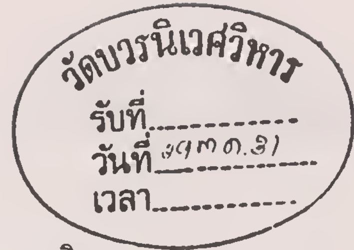
ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

ด่วนที่สุด

ที่ รถ ๐๐๐๓/๑๕๐๘๗

สำนักราชเลขาธิการ
พระบรมมหาราชวัง กทม. ๑๐๒๐๐

๒๘ ตุลาคม ๒๕๓๑

เรื่อง พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ต.จ.

นมัสการ สมเด็จพระญาณสังวร เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร

อ้างถึง ลิขิตที่ พ.๙๔๓/๒๕๓๑ ลงวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๓๑

ตามที่พระคุณเจ้าได้มีลิขิตขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ต.จ. ซึ่งกราบถวายบังคมลาถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๓๑ เวลา ๐๔.๕๕ น. ณ โรงพยาบาลพญาไท ๑ ด้วยโรคชรา ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ดังนี้

๑. พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ต.จ. ตามที่ขอพระมหากรุณา

๒. ให้เลื่อนเกียรติยศเสมอด้วยผู้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทุติยจุลจอมเกล้า ฝ่ายใน

จึงขอนมัสการมาเพื่อโปรดทราบ ทั้งนี้ ขอได้โปรดส่งเจ้าหน้าที่ไปติดต่อในรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ กับเจ้าหน้าที่กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง โดยตรงต่อไป

ขอนมัสการด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

(หม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์)
ราชเลขาธิการ

กองการในพระองค์
โทร. ๒๒๑๑๑๕๑ - ๘ ต่อ ๒๑ และ ๕๙

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๑๙๕๖๕

สำนักพระราชวัง

๒๑ ตุลาคม ๒๕๓๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน พระราชทานศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ต.จ. ที่ศาลาภาณุรังษี วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

วันพฤหัสบดี ที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๓๑ เวลา ๑๐.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นถวายพรพระ รับพระราชทานฉัน และบังสุกุล เป็นเสร็จการ.

ประณมรัตน์/พิมพ์/ ... /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

ที่ พ. 195/2531

วัดบวรนิเวศวิหาร

20 ตุลาคม 2531

เรื่อง ขอพระราชทานทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จ ฯ พระราชทานน้ำอาบศพคุณหญิงละมูน มีนะนันท์

เจริญพร ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระนางเจ้า ฯ บรมราชินีนาถ

ด้วยคุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ได้กราบบังคมทูลลาถึงแก่กรรมด้วยโรคชรา ณ โรงพยาบาลพญาไท 1 เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2531 เวลา 04.55 น. ตั้งศพ ณ ศาลาภาณุรังษี วัดเทพศิรินทราวาส

คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ มีความจงรักภักดีในสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ และในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอลูกยาเธออย่างยิ่ง ได้เคยเข้าเฝ้าสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลหลายครั้ง แม้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี จะทรงพระกรุณาเสด็จฯ พระราชทานน้ำอาบศพ ก็จะเป็นความชื่นชมโสมนัสอย่างยิ่งแก่ผู้ล่วงลับแล้วและแก่ญาติมิตรทั้งปวง

จึงขอพระราชทานทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ ได้โปรดทรงพระกรุณาแก่ศพคุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ในโอกาสนี้ด้วย

ขอท่านราชเลขา ฯ ได้โปรดนำความกราบบังคมทูล กาจะควรประการไร สุดแต่จะทรงพระกรุณา

ขออำนวยพร

ญาณสังวร

(สมเด็จพระญาณสังวร)

เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร

เลขานุการ

โทร. 280-0343

ที่ พ. 194/2531

วัดบวรนิเวศวิหาร

20 ตุลาคม 2531

เรื่อง ขอพระราชทานน้ำอาบศพและจัดเครื่องประกอบศพ **คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ต.จ.**

เจริญพร เลขาธิการสำนักพระราชวัง

ด้วยคุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ได้กราบบังคมทูลลาถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2531 เวลา 04.55 น. ณ โรงพยาบาลพญาไท 1 ด้วยโรคชรา ตั้งศพ ณ ศาลาภาณุรังษี วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพ ฯ

จึงเจริญพรมาเพื่อขอท่านเลขาธิการ ฯ ได้โปรดบัญชาให้เจ้าหน้าที่จัดน้ำพระราชทานอาบศพและจัดเครื่องประกอบศพตามควรแก่เกียรติยศพร้อมเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน

ขออำนวยพร

สด. พระญาณสังวร

(สมเด็จพระญาณสังวร)
เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร

เลขานุการ
โทร. 280-0343

ที่ พ. 193/2531

วัดบวรนิเวศวิหาร

20 ตุลาคม 2531

เรื่อง ขอพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ศพ **คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ต.จ.**

เจริญพร ราชเลขาธิการ

ด้วยคุณหญิงละฆุน มีนะนันท์ ได้กราบบังคมทูลลาถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2531 เวลา 04.55 น. ณ โรงพยาบาลพญาไทย 1 ด้วยโรคชรา

คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ มีความจงรักภักดีในสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์สม่ำเสมอตลอดมา ได้โดยเสด็จในการพระราชกุศลเป็นอันมาก แม้การศพจะได้รับพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ ก็ย่อมจะเป็นที่ชื่นชมโสมนัสแก่ทั้งฝ่ายผู้ล่วงลับแล้ว และแก่ญาติมิตรเป็นอย่างยิ่ง

จึงเจริญพรมาเพื่อท่านราชเลขาธิการได้โปรดพิจารณากราบบังคมทูลตามลมควรด้วย การจะควรประการไรสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรด

ขออำนวยพร

(ลายมือชื่อ)

(สมเด็จพระญาณสังวร)
เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร

เลขานุการ
โทร. 280-0343

คุณหญิงละมูน มีนะนันท์

ต.ม.. ต.ช.. ท.จ.

ประวัติสังเขป

คุณหญิงละมูน มีนะนันท์

คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ เกิดวันพฤหัสบดี ปีระกา พ.ศ. ๒๔๔๐ ที่หมู่บ้านญวน สะพานขาว จังหวัดพระนคร เป็นธิดาคนเล็กของนายสุขและนางรอด มีนะนันท์ มีพี่สาวร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๓ คน (ถึงแก่กรรมแล้วทั้งหมด)

คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ เป็นคนมีความซื่อสัตย์ อดทน ขยัน และประหยัด รู้จักใช้จ่ายทรัพย์ ไม่สุรุ่ยสุร่าย เป็นคนไม่ประมาทในชีวิต มีจิตใจมุ่งมั่นในการสร้างคุณความดี โดยยึดถือหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ว่า "บุญกุศลเท่านั้นที่บุคคลจะพึงนำติดตัวไปได้ เมื่อถึงแก่ความตาย" ตลอดระยะเวลากว่า ๒๐ ปี จึงได้บริจาคทรัพย์เป็นจำนวนกว่า ๓๐ ล้านบาทเพื่อช่วยประเทศชาติ ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและสนับสนุนกิจการสาธารณะต่าง ๆ (รายละเอียดท้ายประวัติ)

ในขณะยังมีชีวิต ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ดังนี้

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย (ต.ม.)
วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ ตริตาภรณ์ช้างเผือก (ต.ช.)
วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ จตุตถจุลจอมเกล้า (จ.จ.)
วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๑ ตติยจุลจอมเกล้า (ต.จ.)

คุณหญิงละมูน มีนะนันท์ ได้ถึงแก่กรรมโดยอาการสงบด้วยโรคชราเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ เวลาประมาณ ๐๔.๕๕ นาฬิการวมอายุได้ ๙๑ ปีเศษ

อนึ่ง หลังจากถึงแก่กรรมแล้ว ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เลื่อนเกียรติยศเสมอด้วยผู้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทุติยจุลจอมเกล้า ฝ่ายใน (ท.จ.) ตามหนังสือสำนักราชเลขาธิการที่ รล ๐๐๐๓/ ๑๔๐๒๗ ลงวันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๓๑

การบริจาคเงินเพื่อการศาสนกุศลและสาธารณกุศล

สถานที่/รายการ	วัน/เดือน/ปี	จำนวนเงิน (บาท)
วัดบวรนิเวศวิหาร		
– บริจาคเพื่อซื้อลูกแก้วประดับยอดเจดีย์ อาบลูกแก้ว และซื้อกระเบื้องทองปิดองค์พระเจดีย์	๒๖ พ.ค. ๒๕๐๗	๕,๐๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายสร้างอาคาร ๓ ชั้นทรงไทย ภ.ป.ร.	๒๕๑๑	๒,๔๐๐,๐๐๐
– บริจาคในการบูรณะกุฏิ ๒ หลังที่คณะแดงบวร	๓๑ ก.ค. ๒๕๑๒	๒๘๐,๐๐๐
– บริจาคเพื่อปรับปรุงบริเวณและสร้างรั้วเหล็กหน้าอาคารทรงไทย ภ.ป.ร.	๓๐ เม.ย. ๒๕๑๓	๘๓,๒๘๕
– บริจาคในการบูรณะพระอุโบสถ	๒๕๑๔	๙,๕๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายซ่อมกุฏิที่คณะขาบบวร (ชุดที่ ๑)	๒๕๑๔	๓๖๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างพระรูปและงานครบ ๕๐ ปี แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส	๕ ส.ค. ๒๕๑๔	๑,๗๐๐
– บริจาคเพื่อปิดทององค์พระประธานในพระอุโบสถ	๒๕๑๔	๒๗๐,๐๐๐
– บริจาคในการบูรณะกุฏิ ๓ หลังที่คณะกุฏิ	–	๓๐๐,๐๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายซ่อมกุฏิที่คณะขาบบวร (ชุดที่ ๒)	๒๒ ก.พ. ๒๕๑๖	๓๐๐,๐๐๐
– บริจาคซื้อช่อไฟฟ้าประดับในพระอุโบสถ	๑๗ ต.ค. ๒๕๑๗	๒๕๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม สว.	๙ ก.พ. ๒๕๑๙	๕๐,๐๐๐
– บริจาคเพื่อทาสีกำแพง สะพาน และประตูวัด เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	๕ ธ.ค. ๒๕๒๗	๖๐,๐๐๐
– บริจาคในการทาสีอาคารทรงไทย ภ.ป.ร.	ม.ค. ๒๕๒๙	๒๕๐,๐๐๐
– บริจาคในการทาสีกุฏิ ๒ ชุดที่คณะขาบบวร	เม.ย. ๒๕๒๙	๔๐,๐๐๐
– บริจาคตั้งเป็นทุนบุญนิธิฯ เพื่อนำดอกผลบำรุงวัด	๒ ต.ค. ๒๕๒๙	๑,๐๐๐,๐๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายซ่อมกุฏิ ๕ หลังที่คณะกุฏิ	๒๕ พ.ย. ๒๕๒๙	๑,๐๐๐,๐๐๐
– บริจาคในการบูรณะกุฏิแช่มฯ ที่คณะเขียวบวร	๒๑ เม.ย. ๒๕๓๐	๑๐๐,๐๐๐
– บริจาคในการตกแต่งทาสีกำแพงวัด	ต.ค. ๒๕๓๐	๙๐,๐๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายซ่อมพระตำหนักที่คณะบัญจบเบญจมา ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	๒๕ พ.ย. ๒๕๓๐	๒,๐๐๐,๐๐๐

สถานที่/รายการ	วัน/เดือน/ปี	จำนวนเงิน (บาท)
วัดราชผาติการาม		
– บริจาคสร้างศาลา "กวีประดิษฐ์ธรรมสภา"	๒๕๐๗	๒๑๐,๐๐๐
– บริจาคซื้อที่ดินถวายวัด ๙๔ ตรว.	๒๕๑๑	๓๘๘,๐๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ โดยเสด็จพระราชกุศลสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ	๒๕๑๖	๑,๔๔๐,๐๐๐
– บริจาคในการทอดผ้าพระกฐินพระราชทาน	๕ พ.ย. ๒๕๒๓	๕๐,๐๐๐
– บริจาคเป็นทุนสำหรับบำรุงวัด	๒๘ ก.ย. ๒๕๒๑	๑๐,๐๐๐
– บริจาคในการทอดผ้าพระกฐินพระราชทาน	๖ พ.ย. ๒๕๒๖	๑๐๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างศาลา ๘๐ ปี	๒๙ ก.ย. ๒๕๒๘	๑๐๐,๐๐๐
– บริจาคเป็นทุนเพื่อนำดอกผลบำรุงวัด	๑๒ ธ.ค. ๒๕๒๘	๑,๐๐๐,๐๐๐
– บริจาคสร้างกุฏิ ๒ ชั้น	๑๔ ก.ย. ๒๕๓๑	๑,๙๐๐,๐๐๐
วัดเทพศิรินทราวาส		
– บริจาคสร้างศาลา "ละมูนนิรมิต"	๒๖ พ.ค. ๒๕๑๓	๕๐๐,๐๐๐
– บริจาคเพื่อซ่อมซุ้มประตูวัด	๒ พ.ย. ๒๕๒๑	๑๐๐,๐๐๐
– บริจาคเพื่อซ่อม ทาสีศาลากวีนิรมิตฯ	๗ พ.ย. ๒๕๒๘	๕๐๐,๐๐๐
วัดตรีทศเทพวรวิหาร		
– ทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สมทบทุนสร้างพระอุโบสถ	๒๕ พ.ค. ๒๕๒๙	๓๐๐,๐๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายโดยเสด็จพระราชกุศล ณ วัดตรีทศเทพฯ	๑๙ ส.ค. ๒๕๓๐	๑๐๐,๐๐๐
วัดเทวสังฆาราม จังหวัดกาญจนบุรี		
– บริจาคสมทบทุนสร้างหอฉัน	๓๐ ก.ค. ๒๕๑๐	๒๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างเขื่อน	๖ มิ.ย. ๒๕๑๒	๒,๐๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี โดยเสด็จพระราชกุศลสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม	๕ มี.ค. ๒๕๑๔	๑,๐๐๐,๐๐๐
วัดช่องลม จังหวัดชลบุรี		
– บริจาคสร้างกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ	–	๑๐๐,๐๐๐
– บริจาคสร้างกุฏิ ๒ ชั้น	๙ ต.ค. ๒๕๑๔	๓๐๐,๐๐๐
– บริจาคซ่อมหลังคาพระอุโบสถ	–	๑๓๐,๐๐๐

สถานที่/รายการ	วัน/เดือน/ปี	จำนวนเงิน (บาท)
วัดเพชรวราราม จังหวัดเพชรบูรณ์		
– บริจาคสมทบทุนสร้างอุโบสถ	๒๕๑๘	๖๕,๐๐๐
– บริจาคในการปูหินอ่อนพื้นอุโบสถ	๒๒ ก.พ. ๒๕๑๙	๒๐๖,๐๐๐
วัดโพธิ์ศรี จังหวัดสิงห์บุรี		
– บริจาคสร้างหน้าบันโรงเรียนพระปริยัติธรรม	๒๐ ม.ค. ๒๕๓๑	๖๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนมูลนิธิพระเทพกวีฯ ในสมเด็จ-พระญาณสังวร อุปถัมภ์	๑ มี.ค. ๒๕๓๑	๒๐๐,๐๐๐
วัดญาณสังวรารามวรวิหาร จังหวัดชลบุรี		
– บริจาคสร้างศาลา	–	๕๐๐,๐๐๐
– บริจาคสร้างพระอุโบสถ	–	๕,๐๐๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างถาวรวัตถุ	๒๔ มี.ค. ๒๕๒๓	๓,๔๐๐
– บริจาคสำหรับวัดญาณฯ	๒๐ ต.ค. ๒๕๒๕	๔๐๐,๐๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายสมทบทุนสร้างพระเจดีย์โดยเสด็จพระราชกุศลสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	๒๒ ต.ค. ๒๕๒๖	๑๐,๐๐๐
– บริจาคในการหล่อพระ อปร.มจ.	๒๗ พ.ค. ๒๕๒๖	๑๐๐,๐๐๐
– บริจาคโดยเสด็จพระราชกุศลฯ	๙ ธ.ค. ๒๕๒๖	๑๐๐,๐๐๐
– บริจาคในการปูหินอ่อนในพระเจดีย์	๒๒ ก.พ. ๒๕๒๗	๑๐๐,๐๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายโดยเสด็จพระราชกุศลสร้างวัดญาณฯ	๒๗ มิ.ย. ๒๕๒๗	๒๐๐,๐๐๐
– บริจาคสร้างพระกุฏิน้อมเกล้าฯ ถวายพระบาท-สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	๑๖ เม.ย. ๒๕๒๘	๑,๐๐๐,๐๐๐
– บริจาคถวายวัด	๒๐ ม.ค. ๒๕๒๙	๑๐๐,๐๐๐
– บริจาคสร้างศาลาน้อมเกล้าฯ ถวายพระบาท-สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	๓ ต.ค. ๒๕๒๙	๑,๐๐๐,๐๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายตั้งมูลนิธิฯ สำหรับนำดอกผลบำรุงวัด	๒๖ ต.ค. ๒๕๓๐	๑,๐๐๐,๐๐๐
– บริจาคสำหรับใช้จ่ายในการฉลองวัด	๒๔ มิ.ย. ๒๕๓๑	๒๐๐,๐๐๐
โรงเรียน/การศึกษา		
– บริจาคเป็นทุนสำหรับนำดอกผลช่วยนักศึกษาแพทย์ รพ. ศิริราช	๑๙ ก.ย. ๒๕๑๑	๑๐,๐๐๐
– บริจาคเพื่อปรับปรุง ร.ร. รัตนโกสินทร์ (บวรนิเวศ ๒)	๑๙ มี.ค. ๒๕๒๘	๑,๐๐๐
– บริจาคทุนตั้งมูลนิธิโรงเรียนวัดบวรนิเวศ เพื่อนำ		

สถานที่/รายการ	วัน/เดือน/ปี	จำนวนเงิน (บาท)
ดอกผลช่วยเด็กยากจนที่เรียนดี	๒๒ ก.พ. ๒๕๒๘	๑๐๐,๐๐๐
– บริจาคในการสร้างอุปกรณ์การศึกษาให้แก่ โรงเรียนประชาอุทิศ จังหวัดสุโขทัย	๑๔ พ.ค. ๒๕๒๙	๒,๐๐๐
โรงพยาบาล		
– บริจาคบำรุงโรงพยาบาลสงฆ์	๑๓ เม.ย. ๒๕๑๓	๑,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างห้องพิเศษตึกอนุสรณ์ ๘๔ ปี รพ. ศิริราช	๑๑ ต.ค. ๒๕๑๖	๑๐๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างอาคารโรงพยาบาล เชียงรายประชานุเคราะห์	๒๓ ก.ย. ๒๕๒๐	๑๐,๐๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายสร้างตึกวชิรญาณวงศ์ รพ. จุฬาลงกรณ์	๓ พ.ย. ๒๕๒๕	๒๐๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างตึกวชิรญาณวงศ์ฯ	๑ มี.ค. ๒๕๒๖	๗๕,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างตึกผู้ป่วยนอก ภปร. รพ. จุฬาลงกรณ์	๑๒ มิ.ย. ๒๕๒๙	๑๐,๐๐๐
– บริจาคทุนตั้งเป็นมูลนิธิ เพื่อนำดอกผลบำรุง รพ. สงฆ์	๒๒ เม.ย. ๒๕๓๐	๑๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างตึกผู้ป่วยนอก ภปร. รพ. จุฬาลงกรณ์	๑๘ พ.ค. ๒๕๓๐	๑๐,๐๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยเสด็จพระราชกุศล สมทบทุนสร้างตึกผู้ป่วยนอก ภปร. รพ. จุฬาลงกรณ์	๑๙ ต.ค. ๒๕๓๐	๑๐๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างตึกผู้ป่วยนอก ภปร. รพ. จุฬาลงกรณ์	๑ เม.ย. ๒๕๓๑	๕๐,๐๐๐
มูลนิธิ		
– บริจาคสมทบทุน "มูลนิธิวิจัยโรคมะเร็ง เพื่อสถาบันมะเร็งแห่งชาติ"	๑๑ ธ.ค. ๒๕๑๑	๕,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุน "เมตตานิธิ" โรงเรียนเมตตาศึกษา	๕ พ.ย. ๒๕๑๔	๒,๒๐๐
– บริจาคสมทบทุนมูลนิธิการศึกษา วัดสุทธาราม กรุงเทพฯ	๒ เม.ย. ๒๕๑๗	๑,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนมูลนิธิสายใจไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์	๑๙ มิ.ย. ๒๕๑๙	๑๐,๐๐๐

สถานที่/รายการ	วัน/เดือน/ปี	จำนวนเงิน (บาท)
– บริจาคสมทบทุน "ไทยช่วยไทย" ทีวี. สี ช่อง ๙	๔ ก.ค. ๒๕๑๙	๕,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนมูลนิธิสายใจไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์	๑๙ ธ.ค. ๒๕๑๙	๒๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนมูลนิธิสายใจไทยฯ	๖ เม.ย. ๒๕๒๐	๒๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนมูลนิธิ "วิภาวดีรังสิต"	๒๘ พ.ค. ๒๕๒๐	๒๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนมูลนิธิสายใจไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์	๑๕ ส.ค. ๒๕๒๐	๕๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนมูลนิธิอนุเคราะห์คนหูหนวก ในพระบรมราชินูปถัมภ์	๒๗ ก.ย. ๒๕๒๐	๑๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนมูลนิธิสายใจไทยฯ	๑๙ ธ.ค. ๒๕๒๐	๒๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนมูลนิธิ "ร่วมจิตน้อมเกล้าฯ เพื่อเยาวชน"	๒๑ มิ.ย. ๒๕๒๗	๑๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนมูลนิธิ "ทุนพระพุทธยอดฟ้า"ฯ	๙ มี.ค. ๒๕๓๑	๑๐,๐๐๐
การกุศลโดยทั่วไป		
– บริจาคเป็นทุนสินอุปการ บำรุงวัดจันทนาราม จังหวัดจันทบุรี	๑๔ ต.ค. ๒๕๐๘	๑,๐๐๐
– บริจาคสมทบสร้างหอประชุมพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยฯ	๔ พ.ย. ๒๕๑๐	๒๐๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์บริขาร ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ	๓๑ ต.ค. ๒๕๑๕	๑๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบสร้างศาลาเมตตาอนาลโย วัดถ้ำกองเพล	๒๘ ก.พ. ๒๕๑๖	๓,๐๐๐
– บริจาคเนื่องในวันศาสนูปถัมภ์ กรมการศาสนา	๑ มี.ค. ๒๕๑๖	๑,๐๐๐
– บริจาคในการบูรณะพระธาตุพนม	๒๘ ส.ค. ๒๕๑๘	๑,๐๐๐
– บริจาคในการทอดกฐิน ณ วัดจุฬามณี กรุงเทพฯ	๘ พ.ย. ๒๕๑๘	๒,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างอุโบสถวัดจาก จังหวัดสงขลา	๒๔ ส.ค. ๒๕๑๙	๑๐,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างอุโบสถวัดกะสังอัตตนันท์-นทีธรรม จังหวัดปราจีนบุรี โดยเสด็จพระราชกุศล สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ	– ๒๕๒๑	๒,๐๐๐
– บริจาคสมทบทุนสร้างพุทธมณฑล	๑๒ ส.ค. ๒๕๒๓	๑๐,๐๐๐
– บริจาคซื้อแทงก์น้ำให้โรงเรียนวัดคุ้งวารี		

สถานที่/รายการ	วัน/เดือน/ปี	จำนวนเงิน (บาท)
จังหวัดสุโขทัย	๑๙ ก.ย. ๒๕๒๘	๒,๕๐๐
– บริจาคปิดทองพระนอนวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ	๗ เม.ย. ๒๕๒๙	๑,๐๐๐
– บริจาคร่วมจัดตั้งกองทุนส่งเสริมพระพุทธศาสนาฯ	๑๗ พ.ค. ๒๕๒๙	๓,๐๐๐
– บริจาคสร้างถาวรวัตถุวัดส่องธรรมาราม จังหวัดนครนายก	๒๐ ส.ค. ๒๕๒๙	๔,๐๐๐
– ทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยเสด็จพระราชกุศล ซ่อมฉัตรที่ฐานชุกชีในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๑๔ ก.ย. ๒๕๓๑	๑,๐๐๐,๐๐๐
พุทธศาสนกุศลในต่างประเทศ		
– บริจาคร่วมทอดกฐิน ณ วัดพุทธประทีป ประเทศอังกฤษ	๑๗ พ.ย. ๒๕๐๙	๒,๐๐๐
– บริจาคเพื่อจัดหาอุปกรณ์เผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศอินโดนีเซีย	๒๑ ต.ค. ๒๕๑๕	๓,๐๐๐
– บริจาคซื้อที่ดินพร้อมสิ่งปลูกสร้างสำหรับวัดพุทธรังษีที่ซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย	๑๙ เม.ย. ๒๕๑๘	๑,๕๐๐,๐๐๐
– บริจาคเพื่อสร้างพระประธานสำหรับวัดจาการ์ตาธรรมจักรชัย ประเทศอินโดนีเซีย	๑๖ เม.ย. ๒๕๑๘	๑๐๐,๐๐๐
– บริจาคเป็นทุนบำรุงวัดพุทธรังษี ประเทศออสเตรเลีย	๑๖ มิ.ย. ๒๕๑๘	๑๐,๐๐๐
รวมจำนวนเงินที่บริจาค		๓๐,๕๐๐,๕๘๕

หมายเหตุ :— รวบรวมจากเอกสารและตามคำบอกเล่าของคุณหญิงละมูน มีนะนันท์

ประมวลภาพ

เฝ้ารับเสด็จฯ ทูลเกล้าทูลกระหม่อม ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศล และรับพระราชทานของที่ระลึกในวโรกาสต่าง ๆ

ทูลเกล้าฯ ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลสมทบทุนสร้างตึกวชิรญาณวงศ์
โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และรับพระราชทานของที่ระลึก
เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๕ และเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๖

เฝ้ารับเสด็จฯ ทูลเกล้าฯ ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศล
สร้างพระกุฏิน้อมเกล้าฯ ถวายที่วัดญาณสังวราราม
เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๘

ทอดผ้าพระกฐินพระราชทาน ที่วัดราชผาติการาม เมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๖
และถวายจตุปัจจัยเป็นทุนเพื่อนำดอกผลบำรุงวัด เมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๒๘

ถวายดอกไม้ ธูปเทียน และจตุปัจจัย เพื่อตั้งทุนบุญนิธิฯ บำรุงวัดบวรนิเวศวิหาร
ในโอกาสคล้ายวันเกิดสมเด็จพระญาณสังวร เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๙

ถวายดอกไม้ ธูปเทียน และจตุปัจจัย ในโอกาสคล้ายวันเกิดสมเด็จพระญาณสังวร
เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ และถวายปัจจัยสมทบทุนมูลนิธิพระเทพกวีฯ
ในสมเด็จพระญาณสังวรอุปถัมภ์ ที่วัดโพธิ์ศรี จังหวัดสิงห์บุรี เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานดอกไม้
ให้ ดร. วินิจ วินิจฉัยภาค นำเยี่ยม ณ โรงพยาบาลพญาไท ๑ เมื่อวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๑

สมเด็จพระญาณสังวร ไปเยี่ยมและสวดอำนวยพรที่โรงพยาบาลพญาไท ๑
เมื่อวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๑

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานดอกไม้ ให้ท่านผู้หญิงมนัสนิตย์ วณิกกุล นำเยี่ยม ณ โรงพยาบาลพญาไท เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๓๑

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ เยี่ยมและทรงรับเงินทูลเกล้าฯ ถวายโดยเสด็จพระราชกุศลซ่อมฉัตรที่ฐานชุกชีในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๓๑

สมเด็จพระญาณสังวร และสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ เจริญมรณสติ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาเสด็จฯ พระราชทานน้ำอาบศพ และทรงวางพวงมาลาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระองค์และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ณ ศาลาภาณุรังษี วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๑

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการศพ

๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเกียรติยศ
เสมอด้วยผู้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้าฝ่ายใน
๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ย้ายจากศาลาภาณุรังษี สู่ศาลากวีนิรมิต

ธรรมบรรยาย

โดย

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)

วัดบวรนิเวศวิหาร

พรหมวิหารธรรม	๑
วิถีแห่งความสุข	๙
โลกมืดเพราะอวิชชา	๑๙

พรหมวิหารธรรม

คุณลักษณะวิเศษแท้จริงของผู้มีชีวิตประเสริฐ คือ ความตั้งตนอยู่ในศีล ในธรรม และในวินัย ไม่มัวหมองในศีล ในธรรม และในวินัย มิได้อยู่ที่อิทธิฤทธิ์หรือลาภยศใดอื่น

ศีล คือ ความเรียบร้อยงดงามเป็นปกตินั้น ต้องมีด้วยกันทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ดังเป็นที่เข้าใจกันดีแล้วว่า บรรพชิตต้องมีศีลของบรรพชิต คฤหัสถ์ก็ต้องมีศีล แม้ไม่แยกออกเป็นผู้ถือศีล ๕ ศีล ๘ แต่ถ้ามีความเรียบร้อยดีพร้อม กาย วาจา ใจ ก็เรียกว่าเป็นผู้มีศีล ธรรมและวินัยก็เช่นกัน มิได้มีเฉพาะบรรพชิตเท่านั้น คฤหัสถ์ที่ดีต้องมีธรรมมีวินัย เช่น นักปกครองที่ดีก็ต้องมีธรรมมีวินัยของนักปกครอง ตำรวจทหารข้าราชการพลเรือนก็ต้องมีธรรมมีวินัย พ่อค้าพาณิชย์ก็ต้องมีธรรมมีวินัย ครูอาจารย์นักเรียน นักศึกษาก็ต้องมีธรรมมีวินัย เป็นธรรมวินัยเฉพาะพวกเฉพาะตน ผู้มัวหมองในศีลในธรรมในวินัย แม้เป็นนักบวชก็จะเป็นนักบวชผู้มัวหมอง แม้เป็นคฤหัสถ์ก็จะเป็นคฤหัสถ์ผู้มัวหมอง เมื่อเป็นผู้มัวหมองในศีล ในธรรม ในวินัย แม้จะรุ่งเรืองด้วยอิทธิฤทธิ์หรือด้วยลาภยศสรรเสริญ มีความสามารถในการอบรมสั่งสอน ในการประกอบธุรกิจอาชีพเพียงใด ก็หาพ้นจากความมัวหมองได้ไม่ หาได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตผู้ตั้งตนไว้ในคุณอันสมควรไม่ ไม่ชื่อว่าเป็นผู้ใหญ่ที่แท้จริง

ธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ผู้ไม่มัวหมองในศีลในธรรมในวินัย คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เรียกว่า พรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นที่คุ้นเคยปากกันมานักต่อนักแล้ว แต่จะให้เกิดผลเป็นประโยชน์ได้จริง จะต้องทำให้คุ้นใจ คือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับใจ

เมตตา *คือ ปรารถนาให้เป็นสุข กรุณา คือ ช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตา คือ พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข และอุเบกขา คือวางเฉย วางใจเป็นกลาง ไม่ยินดียินร้าย*

เมตตา *ปรารถนาให้เป็นสุข* ส่วนมากเข้าใจว่า เมตตาคือปรารถนาให้ผู้อื่นเท่านั้นเป็นสุข ไม่ได้รวมถึงตัวเอง ทั้งบางทียังเข้าใจเลยไปถึงการปรารถนาให้ตัวเองเป็นสุขเป็นความเห็นแก่ตัว ความเข้าใจเช่นนี้ไม่ถูกต้อง ควรต้องแก้ไข คนอื่นก็มีชีวิต ตนเองก็มีชีวิต ปรารถนาให้คนอื่นเป็นสุข ก็ต้องปรารถนาให้ตนเองเป็นสุขด้วย จึงจะถูกต้อง ไม่มีอะไรแตกต่างกันในความเป็นชีวิต ทั้งผู้อื่น สัตว์อื่น และตนเอง

พระพุทธศาสนาสอนให้แผ่เมตตาปรารถนาให้เป็นสุข และให้แผ่ให้ตนเองก่อน ผู้อื่นทั้งหลายเป็นอันดับต่อไป ก็เป็นไปตามเหตุผลธรรมดาที่ถูกต้อง คือผู้ใดจะให้อะไรใคร ผู้นั้นจะต้องมีเสียก่อน ผู้ไม่มีจะให้ได้อย่างไร ผู้ไม่มีจะให้ก็ให้ไม่ได้ จะปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข

ก็เช่นกัน ถ้าตนเองไม่เป็นสุข จะมีความสุขที่ไหนไปแผ่ให้ผู้อื่น ตนเองต้องมีสุขเสียก่อนจึงจะสามารถแผ่เมตตาปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุขได้ ฉะนั้นจึงต้องปรารถนาให้ตนเองเป็นสุขเสียก่อน ต้องทำตนเองให้เป็นสุขก่อน ให้ตนเองมีความสุขก่อน เมตตาที่แท้จริงถูกต้องจึงเป็นเช่นนี้ คือ เมตตาตน ทำตนให้เป็นสุข แล้วจึงแผ่เมตตาให้คนอื่นเป็นสุขต่อไป ไม่ใช่เมตตาแต่ผู้อื่น และก็ไม่ใช่เมตตาแต่ตนเอง

การแผ่เมตตาที่ถูกต้อง เพื่อให้เกิดผลจริงต้องแผ่ออกจากใจที่อ่อนละมุน และใจที่จะอ่อนละมุนสามารถแผ่เมตตาออกไปเพื่อผู้อื่นได้ ต้องเป็นใจที่สงบจากความทุกข์ความร้อน สงบจากความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่างน้อยก็ในชั่วระยะเวลาที่จะแผ่เมตตาออกไป ใจที่กำลังร้อนด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง จะไม่มีพลังเมตตาแผ่ไปได้เลย ตรงกันข้ามกลับมีแต่ความไม่เมตตา แม้แต่กับตนเอง เพราะทำให้ตนเองร้อน ไม่มีความสุข เข้าทำนองพุทธภาษิตบทที่ว่า *"บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณอันสมควรก่อน สอนผู้อื่นภายหลังจึงไม่มัวหมอง"* ผู้มีเมตตาตนเองก่อน ทำตนให้มีความสุขสงบเย็นด้วยมีเมตตาอยู่ในใจตนเองก่อน แล้วแผ่เมตตาออกไปถึงผู้อื่นภายหลัง จึงไม่มัวหมอง ย่อมสงบเย็นเป็นสุขยิ่งขึ้นด้วยผลของเมตตาแท้จริงในใจตนที่แผ่ขยายใหญ่ยิ่งขึ้น ผู้ไม่มีเมตตาตนเองก่อน ไม่ทำตนให้มีความสุขสงบเย็นด้วยมีเมตตาอยู่ในใจตนเองก่อน แล้วจักกล่าวว่ามีเมตตาแผ่ไปยังผู้อื่นนอกตนย่อมไม่เกิดผล ยกตัวอย่างง่าย ๆ ผู้ที่กำลังโกรธ ใจเร่าร้อนด้วยอำนาจความโกรธ เมื่อจะแสดงความเมตตาปลอบโยนใคร เสียงที่เปล่งออกไปนั้น ย่อมไม่เป็นเสียงแห่งเมตตา ย่อมเป็นที่ปรากฏถึงความร้อนในใจได้อย่างชัดแจ้ง

การแผ่เมตตาให้ตนเอง ด้วยการทำตนเองให้เป็นสุขด้วยมีใจสงบเย็น จะกล่าวว่าเป็นการเห็นแก่ตัวไม่ได้เลย เพราะไม่มีผู้ใดต้องเสียประโยชน์จากเหตุนี้ การเมตตาตนเองที่ถูกต้องนี้เป็นความดีไม่มีจุดด่างพร้อย ไม่เป็นการเสียหายแก่ผู้ใดทั้งสิ้น ตรงกันข้าม จักเป็นคุณประโยชน์แก่ผู้คนทั้งหลายอย่างกว้างขวางสืบไป คนใจดีคนเดียวสามารถทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขได้มากมายนัก เช่นเดียวกับคนใจไม่ดีคนเดียวก็สามารถทำให้เกิดความทุกข์ความร้อนได้มากมายนักเหมือนกัน เมตตาตนเองก็คือทำตนเองให้มีใจที่ดีนั่นเอง ทำให้ได้เสียก่อน ทำใจตนเองให้เยือกเย็นเป็นสุขมีเมตตาเสียก่อน แล้วเมตตานั้นจึงจะแผ่ไปถึงคนอื่นได้ ไม่ว่าคนใกล้คนไกลก็จะรับได้ แต่เมตตาที่แท้จริงนั่น จะมีอยู่ก็แต่ในใจผู้ให้ที่สงบเย็นบรรเทาเบาบางแล้วจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เท่านั้น

ใจที่บางจากกิเลส คือ โลภ โกรธ หลง มีความสงบ เป็นใจที่ไม่มืด มีแสงสว่าง คือมีปัญญาจะรู้ได้ถูกต้องพอสมควร ว่าเมื่อใดควรจะแสดงเมตตาต่อใครอย่างไร นี้สำคัญอย่างยิ่ง

ด้วยเหมือนกัน สักแต่ว่าเมตตาเรื่อยไปก็ถูกต้องอยู่ ถ้าหากว่าเป็นเรื่องของเมตตาที่ปรากฏอยู่ในใจเท่านั้น แต่ถ้าแสดงออกทาง กาย วาจาแล้ว เมตตาต้องอาศัยปัญญา เพราะปัญญาเท่านั้นที่จะช่วยพิจารณาได้ถูกต้อง ว่าควรแสดงเมตตาต่อผู้ใดอย่างไร เมื่อใดจึงจะเป็นคุณไม่เป็นโทษ การลงโทษบุตรธิดาผู้กระทำผิดเพื่อให้สำนึก ก็เป็นเมตตากรุณาของมารดาบิดา การไม่ลงโทษกลับเป็นการไม่เมตตากรุณา การแสดงเมตตากรุณาจึงจำต้องอาศัยปัญญาประกอบ

กรุณาในพรหมวิหาร คือช่วยให้พ้นทุกข์ พิจารณาความหมายของคำแล้ว จะรู้สึกว่าเมตตาเป็นเรื่องของจิตใจ เพราะเป็นความปรารถนา กรุณาเป็นเรื่องทางกาย เพราะเป็นการช่วยเหลือ แต่ที่จริงเมตตาและกรุณาแยกจากกันไม่ออก เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การช่วยให้พ้นทุกข์คือกรุณานี้มีทั้งช่วยให้พ้นทุกข์กายและทุกข์ใจ ที่เป็นธรรมเป็นพรหมวิหารอย่างยิ่ง คือช่วยให้พ้นทุกข์ทางใจ ให้ใจพ้นทุกข์ ไม่ว่าจะทุกข์เพราะเรื่องอะไรก็ตาม ถ้าสามารถทำใจให้พ้นทุกข์ได้ นับว่าเป็นการช่วยให้พ้นทุกข์ที่ถูกต้อง

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้มีพระกรุณาสูงสุด เพราะทรงช่วยให้พ้นทุกข์ได้อย่างไม่มีผู้เปรียบเสมอ ทรงช่วยทั้งพระองค์เองให้พ้นทุกข์ได้ก่อน และทรงช่วยผู้อื่นอีกมากมายให้พ้นทุกข์ตามพระองค์ไปด้วยได้ เป็นการทรงช่วยให้พ้นทุกข์ทั้งอย่างเด็ดขาดไม่ย้อนกลับเกิดได้อีกเลย และทั้งอย่างชั่วครั้งคราว ตามกำลังของการปฏิบัติตามที่โปรดประทานความช่วยเหลือและชี้ไว้ด้วยวิธีต่าง ๆ เป็นอันมาก องค์พระบรมศาสดาเองและพระอรหันตสาวกทั้งหลายเป็นผู้พ้นจากทุกข์อย่างสิ้นเชิง ตลอดกาล ทั้งทางกายและทางพระหฤทัย ไม่ทรงต้องกลับมาพบทุกข์อีก ทั้งทางพระกายและพระหฤทัย เพราะไม่ทรงกลับเกิดอีก ไม่ทรงมีพระกาย พระหฤทัยอีก จึงไม่มีทุกข์ที่จะต้องทรงพบอีก พระอรหันตสาวกทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน ความพ้นทุกข์นี้เกิดจากพระมหากรุณาช่วยให้พ้นทุกข์ของพระพุทธองค์โดยแท้ และก็ยังมีผู้คนอีกมากมายประมาณมิได้ที่มีความสุข พ้นจากความทุกข์ แม้จะยังไม่แน่นอนยั่งยืนตลอดไปด้วยอานุภาพแห่งพระมหากรุณาของพระพุทธองค์ที่ทรงสั่งสอนไว้ ด้วยทรงมุ่งช่วยให้สัตว์-โลกทั้งหลายได้พ้นทุกข์ สำหรับเราท่านทั้งหลายที่มุ่งหมายจะอบรมกรุณาให้เกิดขึ้น พึงดำเนินตามพระพุทธองค์ และพึงถือว่าถ้าสามารถช่วยให้ตนเองและผู้อื่นพ้นทุกข์ทางใจได้สำคัญยิ่งกว่ามุ่งให้พ้นทุกข์ทางกาย ช่วยให้พ้นทุกข์ทางกายคงจะเห็นและเข้าใจกันได้ ทั้งยังคงพอสามารถปฏิบัติกันได้แม้พอสมควร เห็นใครมีทุกข์อย่านิ่งดูดาย ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อช่วย นั่นคือกรุณาช่วยให้พ้นทุกข์ และต้องช่วยให้ ถูก อย่าให้ผิดศีล อย่าให้เป็นการเบียดเบียนใคร

กรุณาช่วยให้พ้นทุกข์ทางใจนี้ควรพยายามทำให้ได้ทุกคน จะเป็นการพ้นทุกข์มีสุขอย่างยิ่ง พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า การให้ธรรมทานชำนะการให้ทั้งปวง ก็มีความหมายเดียวกันกับการช่วยให้พ้นทุกข์ทางใจ เป็นการช่วยที่เหนือการช่วยทั้งปวงนั่นเอง ทั้งนี้เป็นเพราะการให้ธรรมทานนั่นแหละคือการช่วยให้พ้นทุกข์ทางใจ ใจที่มีธรรมเพียงไรจะพ้นจากความทุกข์มีความสุขสงบเยือกเย็นเพียงนั้น ผู้ที่ใช้ธรรมคือปฏิบัติเป็นตัวอย่างให้เห็น บอกเล่า สั่งสอนอบรม ให้เกิดธรรม กล่าวได้ว่าเป็นผู้ช่วยให้ความทุกข์ลดน้อยถอยไป ศึกษาธรรม อบรมธรรมปฏิบัติธรรม ให้ตนเองพ้นจากความทุกข์ให้ได้เสียก่อนแม้เพียงพอประมาณ ก็จะสามารถช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์ทางใจได้ มีคนเป็นจำนวนไม่น้อยที่ไม่รู้จักพระธรรมคำสั่งสอนของพระ-พุทธเจ้า คนพวกนี้แหละที่ไม่รู้วิธีจะช่วยตนเองให้พ้นทุกข์ทางใจ ผู้มีเมตตากรุณาพึงสอนธรรมแก่ตนเองก่อน แล้วนำไปสอนผู้ที่มีทุกข์ทั้งหลายต่อไปให้คลายทุกข์ ให้พ้นทุกข์ ทำได้เช่นนี้เรียกว่ามีกรุณาในพรหมวิหารที่ถูกต้อง ไม่มีทางผิด แต่ความสำคัญอยู่ที่ว่าตนเอง ต้องรู้ธรรมก่อน ต้องปฏิบัติธรรมก่อน ต้องช่วยใจตนเองให้พ้นทุกข์ได้ก่อน จึงจะสามารถนำผู้อื่นไปได้ถูกต้องตามทางที่ตนดำเนินมาแล้ว ไม่เช่นนั้นก็เหมือนคนไม่รู้ทาง จะนำคนอื่นให้เดินถูกทางได้อย่างไร

ความคิดเป็นเหตุแห่งความทุกข์ ความจริงมีอยู่เช่นนี้ ถ้าคิดให้เป็นทุกข์ก็ต้องเป็นทุกข์แน่ ถ้าคิดไม่ให้เป็นทุกข์ก็จะต้องพ้นจากความทุกข์แน่ ไม่ว่าในเรื่องอะไรทั้งนั้น คนเราจะคิดให้ถูกได้จำเป็นต้องเรียนรู้วิธี และวิธีดีที่สุดนั้นพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้มากมาย พึงเลือกนำมาปฏิบัติให้เหมาะสม ยกตัวอย่างเช่น ทรงสอนไตรลักษณ์ คือลักษณะสาม มีอนิจจังไม่เที่ยง ทุกขังเป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ อนัตตาไม่ใช่ตัวตน คือไม่เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการของผู้ใดทั้งนั้น เมื่อพบสิ่งที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ก็ให้นึกถึงไตรลักษณ์ที่ทรงสอนไว้นี้พิจารณาให้เห็นว่าตนกำลังเป็นทุกข์เพราะอะไร เพราะสิ่งไร เพราะเป็นเช่นไร อะไรนั้นสิ่งนั้น ที่เป็นเช่นนั้น มีหรือที่จะพ้นจากสภาพหรือลักษณะของ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทุกข์ไปทำไม ในเมื่อสิ่งที่เป็นทุกข์กำลังจะเปลี่ยนไปแล้ว ไม่ทุกข์เสียดีกว่า ช่วยตนเองให้พ้นทุกข์เช่นนี้และช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์เช่นนี้ นี้แหละคือกรุณาในพรหมวิหาร ทั้งกรุณาตนเองและกรุณาผู้อื่น แต่ก็มีกรณีที่ผู้มีเมตตาไม่สามารถกรุณาได้ เพราะผู้รับไม่อยู่ในสภาพที่จะรับได้ นี้สำคัญมาก ไม่ใช่ว่าผู้มีเมตตามีกรุณา จะสามารถให้ได้ทั้งเมตตาและกรุณา เรื่องของการรับเมตตากรุณาไม่ได้นั้น เป็นเรื่องน่าพิจารณา พระพุทธองค์ได้ทรงรับว่า ทรงเป็นเพียงผู้ชี้ทางให้เท่านั้น ผู้ปรารถนาความพ้นทุกข์ต้องเดินไปด้วยตนเอง ทุกคนมีหน้าที่ต้องปฏิบัติเพื่อรับเมตตากรุณาให้ได้ ไม่เช่นนั้นแล้วจะถือว่าเป็นความไม่เมตตากรุณาของผู้อื่นหาถูกไม่ และ

ผู้มีเมตตากรุณาจะหลงผิดตำหนิตนเองว่าบกพร่องหย่อนในเรื่องเมตตากรุณาก็หาถูกไม่ เป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องกัน แยกจากกันไม่ได้ ไม่เกิดผล ให้แล้วไม่รับ ผู้ไม่รับจะได้รับผลอย่างไร การให้เมตตากรุณาที่ถูกต้อง และการรับเมตตากรุณาอย่างถูกต้องเป็นความสำคัญ ผู้ทำให้ถูกต้องไม่ได้ จะเป็นผู้ให้ก็ไม่เกิดผลดี จะเป็นผู้รับก็ไม่เกิดผลดี โดยเฉพาะก็แก่ตนเอง ฉะนั้นจึงควรสังวรระวังปฏิบัติให้ถูก เมตตาให้ถูก กรุณาให้ถูก ในฐานะผู้ให้ รับเมตตาให้ถูก รับกรุณาให้ถูก ในฐานะผู้รับ

มุทิตา คือพลอยยินดีด้วยเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข ความหมายของมุทิตานี้ก็เป็นสองเช่นเดียวกัน คือพลอยยินดีด้วยกับตนเองเมื่อได้ดีมีสุข เช่นเดียวกับเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุขนั่นเอง เพราะความพลอยยินดีด้วยนี้แหละที่จะนำไปสู่ความดีอีกชั้นหนึ่งถ้ารู้จักคิดให้ถูก เมื่อตนได้ดีมีสุขอย่าปล่อยให้การได้ดีมีสุขนั้นผ่านไปเฉย ๆ แต่ให้พลอยยินดีกับตนเอง ให้รู้จักตั้งใจสงวนรักษาความดีความสุขที่ได้นั้นไว้และเพิ่มพูนให้ยิ่งขึ้น นี้หมายถึงบุคคลผู้ยังเป็นสามัญชน หรือปุถุชนที่ยังไม่หลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ ซึ่งยังจำเป็นต้องอาศัยความดีเป็นขั้นบันไดก้าวไปสู่ความพ้นทุกข์ ส่วนผู้ที่ศึกษาปฏิบัติธรรมจนล่วงทุกข์แล้ว ย่อมไม่มีความยินดียินร้าย ความยินดีกับความได้ดีมีสุขแม้ของตนก็ย่อมไม่มีด้วยเช่นกัน การยินดีกับการได้ดีมีสุขของตนจักทำให้ใจสงบสบายได้พอสมควร ไม่ทะเยอทะยานให้ยิ่งขึ้นจนเกินไป เช่นได้ดีเพียงนั้นแล้วก็ยินดีกับการได้ดีเพียงนั้นของตน อย่าไม่พอใจเพราะต้องการให้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ส่วนการปฏิบัติขยันหมั่นเพียรให้ยิ่งขึ้นอย่างถูกต้องเหมาะสมเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งอาจเกิดได้จากการที่ตนยินดีในความได้ดีมีสุขของตนเหมือนกัน

การพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข ผลดีที่จะเกิดขึ้นนั้นเราเองจะเป็นผู้ได้รับก่อนใครทั้งหมด ความพลอยยินดีด้วยกับความริษยาให้ความร้อนเย็นผิดกัน ขณะที่ใจเกิดความยินดีเราเองนั่นแหละสบาย ขณะที่ใจเกิดความยินร้ายริษยา เราเองนั่นแหละทุกข์ร้อน ฉะนั้น การพลอยยินดีด้วยเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข จึงเป็นสิ่งควรอบรมให้เกิดขึ้น จะว่าเพื่อตัวเองก็ไม่ผิด มุทิตาความพลอยยินดีด้วยเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข เป็นสิ่งที่อาจเกิดขึ้นเองได้เมื่อมีเมตตากรุณาพร้อมอย่างถูกต้องจริง และอาจอบรมให้เกิดขึ้นได้สำหรับในกรณีไม่เกิดเองดังกล่าว คือ ในขณะที่เมตตากรุณายังมีไม่ถึงขนาดพร้อม เพียงแต่มีแล้วเท่านั้น การอบรมให้คุณธรรมความดีใด ๆ เกิดขึ้นในจิตใจนั้นทำได้ด้วยใช้ปัญญาใคร่ครวญปลูกฝัง เหมือนเพาะต้นไม้ตั้งแต่เมล็ดให้งอกงามเติบใหญ่ซึ่งเป็นสิ่งทำได้

ขอให้มีสติระลึกไว้เสมอ ว่าเราจะสามารถได้ดีมีสุขทุกเวลา เพียงแต่พลอยยินดีด้วยกับการได้ดีมีสุขของผู้อื่นเสมอ ๆ เท่านั้น วันหนึ่ง ๆ มีข่าวคนนั้นคนนี้ได้มีสุขมาถึงหูเราทุกคน

ไม่ว่างเว้น ตั้งสติระวังใจอย่าให้เกิดอิจฉาริษยา แต่ตั้งสติทำใจให้พลอยยินดีด้วย เราก็จะเหมือนกับได้ดีมีสุขไปกับเขาด้วยไม่ว่างเว้น ตรงกันข้าม ถ้าไม่ตั้งสติ ไม่คิดให้ถูกเหตุผล พอได้รู้ได้เห็นการได้ดีมีสุขของใครก็อิจฉาริษยาไม่ชอบใจ เราก็จะเหมือนมีความทุกข์เกิดขึ้นในขณะที่เขามีความสุข ไม่ว่างเว้นแต่ละวันเหมือนกัน

เมตตาปรารถนาให้เป็นสุขก็ตาม กรุณาช่วยให้พ้นทุกข์ก็ตาม มุทิตาพลอยยินดีด้วยเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุขก็ตาม ทั้งสามประการนี้จะสมบูรณ์ไม่ได้ ถ้าผู้ปฏิบัติธรรมทั้งสามนี้ขาดธรรมสำคัญข้อหนึ่งในพรหมวิหาร คือ “อุเบกขา”

อุเบกขา นั้นคือความไม่ยินดียินร้าย ความหมายขั้นแรกก็คือไม่ยินดีเมื่อผู้อื่นเป็นทุกข์และไม่ยินร้ายเมื่อผู้อื่นเป็นสุข ส่วนความหมายที่แท้จริงลึกซึ้งของอุเบกขานั้นมีว่า ไม่ว่าใครจะเป็นทุกข์เป็นสุขก็วางใจเป็นกลางได้ ไม่พลอยยินดียินร้ายจนเป็นความวุ่นวายในหัวใจไปด้วย รวมทั้งเมื่อตนเองต้องประสบโลกธรรมฝ่ายดีก็ไม่ยินดี ประสบโลกธรรมฝ่ายร้ายก็ไม่ยินร้าย วางใจเป็นกลางสงบอยู่ ความยินดียินร้ายหรือความไม่มีอุเบกขาเป็นความกระเพื่อมของใจ ไม่ว่าจะยินดีหรือไม่ว่าจะยินร้ายก็เป็นความกระเพื่อมของใจทั้งนั้น เมื่อใจกระเพื่อมก็ไม่สงบ ความสุขย่อมแตกต่างกันระหว่างใจกระเพื่อมแม้ด้วยความยินดีกับใจที่สงบด้วยอุเบกขา ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงสอนให้มีอุเบกขา ให้ทำใจให้เป็นอุเบกขา

การอบรมเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ให้เกิดขึ้นด้วยการใช้ความคิดที่เป็นปัญญาเป็นเหตุผล ให้เห็นชัดว่าทุกคนควรมีเมตตากรุณา มุทิตา อุเบกขานั้น แม้กระทำจนเป็นปกติจนเคยชิน ก็จะไม่จำเป็นต้องใช้ความคิดเช่นนั้นอีก เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จะเกิดขึ้นเองในใจ แม้อาจจะไม่เกิดขึ้นพร้อมบริบูรณ์ทั้งสี่ประการในเวลาเดียวกัน หรือในระยะเดียวกัน แต่เมตตากรุณาก็จะต้องเกิดได้แน่ ถ้าเมตตากรุณาเกิดขึ้นสมบูรณ์เต็มที่ จนทำให้จิตใจอ่อนละมุนกว้างขวาง อย่างยากจะอธิบายให้ถูกตรงได้ เมื่อนั้นมุทิตาก็ตาม อุเบกขาก็ตามจะเกิดตามมาเอง

ใจที่มีพรหมวิหารธรรมไม่บริบูรณ์ เช่น มีเพียงเมตตากรุณา ก็ยังเป็นใจที่ร้อนอยู่ได้เพราะการขาดมุทิตาและอุเบกขาก็เป็นเหตุให้ร้อนได้ ขาดมากเพียงไรก็ยิ่งร้อนเพียงนั้น แต่อย่างไรก็ตาม เมตตากรุณาทั้งสองประการนี้ ผู้ใดมีอยู่ในใจก็ยังช่วยให้เย็นใจเป็นสุขได้มากแล้ว แต่เมื่อถึงเวลาที่จำเป็นต้องใช้มุทิตาและอุเบกขา ตามลำพังเมตตากรุณาก็จะช่วยให้คนมีความเย็นความสุขไม่ได้ต่อไป ความร้อนจะต้องเกิดขึ้นจนได้ ผู้ที่เคยประสบความรู้สึกเช่นนี้ด้วยตนเอง และพิจารณาจนเข้าใจตนมีทุกข์มีร้อนในบางครั้งบางคราวก็เพราะมีแต่เมตตากรุณาแต่ขาดมุทิตาหรืออุเบกขา ย่อมจะรู้ดีว่าไม่เพียงแต่เมตตากรุณาเท่านั้น ที่จำเป็นสำหรับช่วย

ให้เป็นสุขเย็นใจ มุทิตาและอุเบกขาก็จำเป็นอย่างยิ่งเช่นกัน เพียงแต่เมตตากรุณาต้องนำหน้ามาก่อนเสมอ ต้องมีเมตตากรุณาก่อน แล้วจึงให้มุทิตาอุเบกขาตามมา

สรุปได้ว่า คุณลักษณะของผู้มีพรหมวิหารที่ถูกต้องแท้จริง คือมีเมตตาประกอบด้วยอุเบกขา มีกรุณาประกอบด้วยอุเบกขา มีมุทิตาประกอบด้วยอุเบกขา และมีอุเบกขาที่ล้อมด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา ผู้มีพรหมวิหารธรรมที่แท้จริงต้องมีธรรมทั้งสี่ประการพร้อมบริบูรณ์ ไม่ขาดตกบกพร่องทุกเวลา ไม่มีอย่างใดอย่างหนึ่งตามลำพังโดดเดี่ยว เพราะถ้ามีธรรมประการใดประการหนึ่งตามลำพัง ก็จะมีทางผิดไปจากทางของธรรมที่ถูกต้องแท้จริงได้ เช่น ถ้าใช้แต่อุเบกขาก็จะเป็นความใจจืดใจดำได้อย่างแน่นอน ถ้ามีอุเบกขาประกอบพร้อมด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา ก็จะเป็นธรรมที่แท้จริง ไม่ผิดไปจากธรรม หรือถ้ามีแต่เมตตา กรุณา มุทิตา ไม่มีอุเบกขาประกอบไปพร้อมกัน ก็จะเป็นการเห็นแก่ตัว เห็นแก่พวกพ้องพี่น้องของตัว จะให้โทษไม่น้อยกว่าให้คุณ คือเมื่อเมตตากรุณาแล้วไม่เกิดผลดังปรารถนาต้องการ ก็ย่อมร้อนรนถ้าปราศจากอุเบกขา ดังนั้น อย่าเห็นว่าเมตตา กรุณา เท่านั้นสำคัญ มุทิตาและอุเบกขาก็สำคัญอย่างยิ่ง ไม่มีเมตตา กรุณา ก็จะมีใจโหดเหี้ยม ไม่มีมุทิตาก็จะมีอิจฉาริษยา ไม่มีอุเบกขาก็จะไม่รู้จักวางเฉย ไม่รู้จักปล่อยวางยึดมั่นอยู่ ความโหดเหี้ยม อิจฉาริษยา ยึดมั่นไม่ปล่อยวาง ย่อมเป็นความไม่สวยงามของจิตใจ ไม่เป็นที่พึงปรารถนา ผู้ปรารถนาให้ตนเองมีจิตใจดี มีจิตใจสูง มีจิตใจเย็นสบาย ควรอบรมพรหมวิหารธรรมให้สมบูรณ์บริบูรณ์ อย่าได้ว่างเว้น โอกาสที่จะแผ่เมตตามีอยู่ทุกเวลา ที่จะใช้กรุณาก็มีอยู่ทุกเวลา ที่จะแสดงมุทิตาก็มีอยู่ทุกเวลา มีสติระวังให้มีอุเบกขาไปพร้อมกันด้วย ก็จะเป็นพรหมวิหารธรรมที่ถูกแท้สมบูรณ์บริบูรณ์ ที่จะให้คุณอย่างเต็มที่แก่ส่วนตนและส่วนรวม และจะให้คุณแก่เจ้าตัวเต็มที่ก่อนผู้อื่น

ธรรมของพระพุทธเจ้านั้น ล้วนแต่สอนให้ได้ดีทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ธรรมของพระพุทธเจ้าไม่มีข้อใดหมวดใดเลยที่ไม่สอนให้ดี และคุณของการศึกษาปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าก็กว้างขวางนัก ผู้ไม่พิจารณาให้รอบคอบด้วยดีอาจจะไม่ประจักษ์ เช่นพรหมวิหารธรรมนี้เป็นตัวอย่าง.

วิถีแห่งความสุข

การปฏิบัติธรรมนั้น กล่าวโดยย่อ คือ การละบาปอกุศลทุจริต บำเพ็ญบุญกุศลสุจริต และการทำจิตของตนให้ผ่องแผ้วบริสุทธิ์ ข้อนี้จะเป็นไปได้ด้วยดี ก็ด้วยความรู้ธรรมที่เป็นปัญญาในทางธรรม อันเกิดจากความตั้งใจสดับฟังธรรม เพราะเมื่อตั้งใจสดับฟังธรรมก็ย่อมจะได้ปัญญา คือความรู้ธรรมพร้อมทั้งเนื้อความ จึงอาจปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรม กล่าวคือ การละการควรละ ทำการควรทำ ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ แม้ในเบื้องต้นจะยังไม่ได้ปัญญารู้ทั่วถึงธรรมด้วยตน เพียงอาศัยความรู้ของพระพุทธเจ้าดำเนินไปด้วยความเชื่อเลื่อมใส ก็สามารถปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ยังตนให้ถึงความสุขได้ เพราะธรรมเป็น **สวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม** ธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว เพราะทรงแสดงเพื่อรู้ยิ่งเห็นจริง ทรงชี้เหตุที่ให้ผลโดยลำดับ ทั้งมีปาฏิหาริย์คือเป็นจริงตามตรัสทุกประการ ไม่มีใครสามารถลบล้างได้ ท่านจึงสรรเสริญธรรมที่ทรงแสดงว่า งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด กล่าวแสดงพรหมจรรย์คือศาสนา พร้อมทั้งเนื้อความ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริบูรณ์บริสุทธิ์สิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะทรงแสดงที่ตน ไม่ได้แสดงที่ภายนอก พร้อมทั้งเหตุและผล ดังที่ได้ตรัสไว้โดยความว่า *"บาปที่ทำด้วยตน ก็เศร้าหมองด้วยตน บาปที่ไม่ได้ทำไว้ด้วยตน ก็หมดจดด้วยตน"* แม้ธรรมอื่น ๆ ที่ทรงแสดงไว้ตั้งแต่ชั้นต่ำจนถึงชั้นสูงก็ปรากฏได้ที่ตน ธรรมจึงเป็น **สนฺทิฏฺฐิโก** อันบุคคลพึงเห็นได้เอง

อนึ่ง ปฏิบัติเมื่อใดก็ให้เกิดผลเมื่อนั้น ไม่กำหนดเวลา ดังที่ตรัสไว้ในพระสูตรหนึ่งว่า ประพฤติสุจริตทางกายวาจา ใจ ในเวลาเช้าก็เป็นเช้าดี ในเวลากลางวันก็เป็นกลางวันดี ในเวลาเย็นก็เป็นเย็นดี และเป็นของไม่สายที่จะประพฤติ เช่น คนที่เคยประพฤติชั่วเสียหายมานานเท่าไรก็ตาม จะมาประพฤติธรรมในเวลาใดก็ได้ และเป็นความจริงที่ดำรงอยู่เสมอ อาจดูด้วยปัญญาให้เห็นได้ทุกเมื่อ ธรรมจึงเป็น **อกาลิโก** ให้ผลไม่มีกาลหรือไม่ประกอบด้วยกาล

อนึ่ง พึงมาดู คือเพ่งพินิจหรือพิสูจน์ ให้เห็นความบริสุทธิ์และความจริงที่มีอยู่ได้ด้วยตนด้วยปัญญา ยิ่งพิสูจน์ด้วยปัญญาเพียงไร ก็ยิ่งเห็นบริสุทธิ์และเห็นจริงเพียงนั้น ธรรมจึงเป็น **เอหิปสฺสิโก** ควรมาดูได้ อนึ่ง ธรรมที่ตรัสสอนให้ละ คือบาปอกุศลทุจริต บุคคลก็อาจละได้ ธรรมที่ตรัสสอนให้บำเพ็ญ คือ บุญกุศลสุจริต บุคคลก็อาจบำเพ็ญได้ บุคคลจึงอาจน้อมธรรมที่เป็นคุณหรือความบริสุทธิ์มาสู่ตน หรือน้อมน้าวไปสู่ธรรมที่เป็นคุณหรือความบริสุทธิ์ได้ พร้อมทั้งอาจน้อมปัญญาไปเพื่อรู้ตามความเป็นจริง ไม่ใช่สอนไว้แล้วประพฤติไม่ได้ รู้ไม่ได้

ธรรมจึงเป็น **โอปนยิโก** ควรน้อมเข้ามา เพื่อประพฤติได้ เพื่อรู้ได้ อนึ่ง พึงประพฤติและรู้ได้เฉพาะตน ๆ เหมือนบริโภคอาหาร ก็รู้รสอาหารนั้นได้เฉพาะตน ธรรมจึงเป็น **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ** อันวิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตน เหตุฉะนี้ โอวาทอนุศาสน์คำสอนของพระพุทธเจ้า จึงสมควรกระทำตาม สมควรเพื่อพอใจ อิ่มเอิบใจโสมนัสยินดีว่า พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว พระสงฆ์คือหมู่แห่งสาวกของพระผู้มีพระภาคปฏิบัติดีแล้ว

หมู่แห่งสาวกก็คือหมู่ของผู้ฟัง หมายความว่า ลูกศิษย์ อย่างสูงหมายถึงผู้ฟังผู้ได้ปัญญารู้ตามพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมก็ต่อเมื่อมีผู้ฟังที่เป็นเวไนย คือ ที่พอจะทรงแนะนำได้ ผู้ฟังนั้น ๆ เมื่อมีความเชื่อและเลื่อมใสเต็มที่ ก็ออกบวชเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา ผู้ที่ไม่ถึงอย่างนั้น ก็แสดงตนถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ เป็นอุบาสกอุบาสิกา ในพระพุทธศาสนา การถึงสรณะนี้ จึงเป็นวิธีแสดงตนเป็นพุทธศาสนิกคือผู้นับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ต้น

คำว่า สรณะ แปลว่า ที่พึ่ง ที่ระลึก คือที่สำหรับใจแล่นไปถึง เพื่อพึ่งพิง ถึงบุคคลหรือสิ่งใดว่าเป็นสรณะ ก็ต้องนับถือบุคคลหรือสิ่งนั้น เพราะเห็นว่าเป็นที่พึ่งของตนได้ เดิมทีเดียวท่านแสดงว่าเกิดจากภัยคือความกลัว กล่าวคือเมื่อเกิดภัยขึ้น ก็แล่นไปหาสิ่งซึ่งเห็นว่าจะเป็นเครื่องคุ้มครองหรือกำจัดภัยนั้น ๆ ได้ ดังที่ท่านแสดงไว้ว่ามนุษย์ทั้งหลายถูกภัยคุกคามแล้ว จึงถึงภูเขา ป่า สวนต้นไม้ ที่เป็นเจดีย์เป็นสรณะกันมาก แต่นั่นไม่ใช่สรณะที่เกษม ไม่ใช่สรณะที่อุดม เพราะบุคคลถึงนั่นเป็นสรณะ ก็ไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ส่วนบุคคลใดถึงพระ-พุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ อริยสัจจ์ทั้งสี่ ด้วยปัญญาอันชอบ คือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความล่วงทุกข์ อริยมรรคมีองค์แปด ที่ให้ถึงความสงบทุกข์นี้ เป็นสรณะอันเกษมเป็นสรณะอันอุดม เพราะถึงอันนี้เป็นสรณะ จะพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

เพราะเหตุใดจึงสอนให้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ข้อนี้มีแสดงไว้ในพระสูตรหนึ่งว่า พระผู้มีพระภาคทรงยกเรื่องเทวาสุรสงครามมาตรัสเล่าแก่ภิกษุทั้งหลายโดยความว่า ท้าวสักกะจอมเทพ ได้ทรงเตือนหมู่เทพผู้เข้าสงครามว่า เมื่อเกิดความกลัวขึ้นให้ดูยอดธงของพระองค์ ถ้าไม่ดูยอดธงของพระองค์ ก็ให้ดูยอดธงของท้าวปชาบดี ท้าววรุณท้าวอีสาน โดยลำดับ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วความกลัวที่จะมีก็จะหายไป เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเล่าเรื่องนี้แล้ว ก็ตรัสต่อไปว่า เมื่อแลดูชายธงของท้าวสักกะเป็นต้น ความกลัวที่จะพึงมีพึงหายไปบ้างไม่หายไปบ้าง เพราะท้าวสักกะ ยังไม่สิ้น ราคะ โทสะ โมหะ ยังกลัวยังหวาดเสียวสะดุ้งยังหนี ส่วนพระองค์ตรัสว่า เมื่อกลัวเกิดขึ้น ก็พึงระลึกถึงพระองค์ว่า **อิติปิ โส ภควา อรหํ**

แม้เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเป็นพระอรหันต์ ฯลฯ หรือระลึกถึงพระธรรมว่า **สวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม** ธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว ฯลฯ หรือระลึกถึงพระสงฆ์ว่า **สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ** หมู่แห่งสาวกของพระผู้มีพระภาคปฏิบัติดีแล้ว ฯลฯ ทั้งนี้เพราะพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้สิ้นราคะ โทสะ โมหะ เป็นผู้ไม่กลัว ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หนี ดังนี้

ตามพระสูตรนี้ สอนให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระธรรม พระสงฆ์ อันรวมเรียกว่า พระรัตนตรัย เพราะเป็นผู้สิ้นกิเลส ไม่กลัว ไม่หนี วัตถุทั้งสามนี้ จึงสมควรเป็นสรณะ เพราะเป็นสิ่งบริสุทธิ์หมดจดในโลก เป็นเหตุชักนำผู้ถึงเป็นสรณะให้บริสุทธิ์หมดจด เปรียบเหมือนลงอาบน้ำที่ใสสะอาด ย่อมเป็นเหตุให้หมดจดสะอาดเย็นสบาย

การถึงเป็นสรณะนั้น ในเบื้องต้นจิตย่อมระลึกแล่นไปถึงก่อนด้วยความระลึกแล่นถึงพระคุณ เมื่อจิตระลึกแล่นถึงพระคุณเมื่อใด พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็มาเป็นสรณะเมื่อนั้น เมื่อจิตไม่ระลึกถึงพระคุณ แม้จะเปล่งวาจาถึงเป็นสรณะ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็ไม่มาเป็นสรณะ จิตที่ระลึกแล่นถึงสรณะเช่นนี้ ย่อมชักนำกายให้แล่นไปด้วย เช่นให้ขวนขวายเพื่อเห็นพระ เพื่อเข้าวัดฟังธรรมตามกาล เพื่อแสวงหาวัตถุที่เนื่องด้วยพระรัตนตรัยไว้สักการะบูชา เพื่อทำการบูชาด้วยสักการวรามิส มีดอกไม้ เทียน ธูป เป็นต้น และย่อมชักนำให้ประพฤติธรรมทางกาย วาจา ใจ เป็นการบูชาด้วยปฏิบัติอย่างหนึ่ง ผู้เช่นนี้จึงได้ชื่อว่า อุบาสก อุบาสิกา ที่แปลว่า ผู้เข้านั่งใกล้ คือเข้านั่งใกล้พระรัตนตรัยด้วยใจตลอดถึงกาย ข้อนี้ก็เปรียบเหมือนผู้มีจิตระลึกแล่นไปถึงญาติมิตรสหายที่รัก ก็ย่อมจะชักกายให้เข้าไปนั่งใกล้สนทนาปราศรัย และทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยกันตามอัธยาศัย ฉันใดก็ดี เมื่อจิตระลึกแล่นถึงพระรัตนตรัย เป็นผู้เข้านั่งใกล้ด้วยจิตแล้ว ก็ย่อมจะชักนำกายให้เข้านั่งใกล้ด้วย เมื่อเข้านั่งใกล้ด้วยทั้งกายทั้งจิตแล้ว กาย วาจา ใจ ก็เป็นศีลขึ้นทันที เพราะไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ลักขโมยฉ้อโกง ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มน้ำเมาคือสุราเมรัย ดังนี้เป็นอย่างต่ำ

ศีลนี้เป็นพื้นฐานแห่งธรรมที่สูง ๆ ขึ้นไป ยกตัวอย่างด้วยผู้ที่มีจิตระลึกแล่นไปเพื่อเข้าวัดฟังธรรม ในเวลานั้นย่อมไม่มีความคิดที่จะฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นต้น เพราะวัตถุที่จิตระลึกแล่นไปนั้น เป็นสิ่งบริสุทธิ์หมดจด จึงเริ่มเป็นศีลขึ้นแต่เวลานั้นแล้ว เพราะฉะนั้น ศีลจึงเกิดขึ้นคู่กับการถึงสรณะทีเดียว เมื่อเปล่งวาจาถึงสรณะแล้ว ก็เป็นอันสมาทานศีลด้วย โดยไม่ต้องเปล่งวาจาสมาทาน ดังที่ปรากฏในพระสูตร ก็มีเพียงเปล่งวาจาถึงสรณะ แสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา และในการบรรพชาเป็นสามเณร เปล่งวาจาถึงสรณะ ๓ แล้ว ก็สำเร็จเป็นสามเณรบรรพชา แต่ในภายหลังนี้ท่านสอนให้สมาทานสิกขาบทด้วย เพราะการเปล่งวาจาถึงสรณะ

กลายมาเป็นธรรมเนียมทางพระวินัยอย่างหนึ่ง ถ้าเปล่งวาจาถึง ก็ให้สำเร็จเป็นถึงสรณะภายนอก ต่อเมื่อจิตระลึกแล่นถึงคุณพระรัตนตรัย ด้วยศรัทธาและปัญญาของตน จึงจะเชื่อว่าถึงสรณะภายใน เป็นที่พึ่งกำจัดภัยได้โดยแท้จริง

ภัยนั้นโดยตรงคือกิเลส *กล่าวอย่างสามัญ คือโลภะ ความอยากได้ โทสะ ความขัดเคือง โมหะ ความหลง เรียกกันสั้น ๆ ว่า โลภโกรธหลง* สำหรับภูมิคฤหัสถ์ หมายถึงที่เป็นมูลให้ประพฤติชั่ว เรียกว่า กิเลสภัย ๑ อกุศลทุจริตบาปกรรม เรียกว่า ทุจริตภัย ๑ ทางดำเนินที่ชั่วประกอบด้วยทุกข์เดือดร้อน เรียกว่า ทุคติภัย ๑ ทั้ง ๓ นี้เป็นเหตุผลเนื่องกัน คือกิเลสเป็นเหตุให้ประกอบทุจริต ๆ ก็ส่งไปสู่ทุคติ ภัยเหล่านี้บุคคลนั่นเองก่อขึ้นแก่ตน คือก่อกิเลสขึ้นก่อนแล้วก็ก่อกรรม ก่อทุกข์เดือดร้อน ทั้งนี้เพราะระลึกแล่นไปผิด จะกล่าวว่าถึงสรณะผิดก็ได้ คือถึงกิเลสเป็นสรณะ ได้แก่ ระลึกแล่นไปถึงสิ่งที่เป็นเครื่องก่อ โลภ โกรธ หลง เช่น แก้วแหวน เงิน ทอง ลาภ ยศ เป็นต้น ที่ไม่ควรได้ควรถึงแก่ตน จะกล่าวว่าถึง ลาภ ยศ เช่นนั้นเป็นสรณะก็ได้ ด้วยจำแนกออกเป็นสิ่ง ๆ และระลึกแล่นไปถึงบุคคลผู้มีโลภ โกรธ หลง ว่าผู้นั้นเป็นอย่างนั้น ผู้นี้เป็นอย่างนี้ และถือเอาเป็นตัวอย่าง ถึงกรรมที่เป็นทุจริตเป็นสรณะ คือระลึกแล่นไปเพื่อฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เพื่อลักขโมย ฉ้อโกง เพื่อประพฤติผิดในทางกาม เพื่อพูดเท็จเพื่อดื่มน้ำเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท หรือระลึกแล่นไปในทางอบายมุขต่าง ๆ เมื่อจิตระลึกแล่นไปในทางเช่นนี้ ก็เป็นผู้เข้านั่งใกล้กิเลสทุจริตนั้น ๆ ด้วยจิตก่อน แล้วก็เข้านั่งใกล้ด้วยกาย ด้วยประพฤติทุจริตนั้น ๆ ทางกาย วาจา ใจ ทางดำเนินของตนจึงเป็นทุคติตั้งแต่เข้านั่งใกล้กิเลสทุจริตในปัจจุบันนี้ทีเดียว **คนเป็นผู้ก่อภัยขึ้นแก่ตนด้วยตนเอง เพราะถึงสรณะที่ผิดฉะนี้ และเพราะมีกิเลสกำบังปัญญาอยู่ จึงไม่รู้ว่าเป็นภัย ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ที่ระลึกแล่นไปของจิต ตลอดถึงนำกายเข้านั่งใกล้เป็นอุบาสกอุบาสิกาของพระพุทธเจ้า ย่อมเป็นผู้ไม่ก่อภัยเหล่านี้ เพราะพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกที่ไม่ก่อภัยทุกอย่าง จึงเป็นผู้ละภัยได้**

อนึ่ง ผู้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ เข้านั่งใกล้พระรัตนตรัย โดยนัยที่แสดงมาแล้ว ย่อมเป็นผู้ใคร่ปรารถนาธรรม ที่เรียกว่า ธรรมการบุคคล จึงเป็นผู้พอใจขวนขวายและตั้งใจสดับฟังธรรม จึงได้ปัญญารู้ธรรมยิ่งขึ้นโดยลำดับ ความรู้ธรรมนั้น กล่าวโดยตรงก็คือรู้สัจจะสภาพที่จริง กล่าวอย่างสามัญ ได้แก่ รู้ว่าอะไรดี มีคุณ มีประโยชน์ เป็นบุญ เป็นกุศล เป็นทางเจริญ อะไรชั่ว เป็นโทษ ไร้ประโยชน์ เป็นบาป เป็นอกุศล เป็นทางเสื่อมเสีย อะไรเป็นวิธีที่จะละหลีกทางเสื่อมเสียนั้น ๆ ดำเนินไปสู่ทางเจริญ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือรู้อริยสัจจ์ แปลว่าของจริงของพระอริยะ คือ รู้จักทุกข์ รู้จักเหตุเกิดทุกข์ รู้จักความดับทุกข์

รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

หลักอริยสัจจ์นี้อาจน้อมมาใช้เพื่อแก้ทุกข์ในโลกได้ทั่วไป และเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแก่ผู้ที่ยังเกลือกกลั้วอยู่ด้วยทุกข์ และมีความปรารถนาเพื่อจะเปลื้องทุกข์ออกจากตน เพราะหลักอริยสัจจ์เป็นหลักของเหตุผล ผลต่าง ๆ นั้นย่อมเกิดแต่เหตุ เมื่อจะเปลี่ยนแปลงผลก็ต้องเปลี่ยนแปลงเหตุหรือแก้เหตุ ผู้กล่าวว่าไม่ต้องการผลอย่างนี้ ๆ แต่ยังประกอบเหตุเพื่อให้เกิดผลอย่างนั้นอยู่ ไม่สามารถจะพ้นจากผลอย่างนั้นได้ เช่น กล่าวว่าไม่ต้องการความเสื่อมทรัพย์ แต่ก็ดำเนินไปในอบายมุขมีเป็นนักเลงการพนัน เป็นต้น ก็ต้องประสบความเสื่อมทรัพย์อยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่ต้องการความวิวาทบาดหมางในระหว่าง แต่ยังประพฤติก่อเหตุวิวาทอยู่ ก็คงต้องวิวาทกันอยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่ต้องการทุคติ แต่ยังประพฤติทุจริตอยู่ ก็คงต้องประสบทุคติอยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่อยากแก่เจ็บตาย แต่ยังยึดถือแก่เจ็บตายเป็นของเราอยู่ ก็ต้องประสบทุกข์เหล่านี้อยู่นั่นเอง ทุกข์ในข้อหลังนี้ พระบรมศาสดาทรงยกแสดงเป็นทุกขสัจจ์ ในที่ทรงแสดงอริยสัจจ์ทั่วไป และทรงยกตัณหา คือ ความดิ้นรนกระเสือกกระสนของใจ เพื่อได้สิ่งที่ชอบ เพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ เพื่อไม่เป็นนั่นเป็นนี่ ว่าเป็นเหตุเกิดทุกข์ ยกทางมีองค์แปด มีความเห็นชอบเป็นต้น ว่าเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ความเห็นชอบนั้นก็คือเห็นเหตุผลทั้งสองฝ่ายตามหลักอริยสัจจ์นี้นั่นเอง กล่าวโดยย่อ เมื่อจะละทุกข์ ก็ต้องรู้จักทุกข์และปล่อยทุกข์เสียด้วยปัญญาที่เข้าถึงสัจจะคือความจริง เมื่อละทุกข์ได้ ก็ย่อมประสบความสงบสุข โดยลำดับ

อันความสุขย่อมเป็นที่ปรารถนาของคนทุก ๆ คน และทุก ๆ คนย่อมเคยประสบความสุขมาแล้ว ความสุขเป็นอย่างไรจึงเป็นที่รู้จักกันอยู่ ในเวลาที่กายและจิตใจอิ่มเอิบสมบูรณ์สบายก็กล่าวกันว่าเป็นสุข ความสุขจึงเกิดขึ้นที่กายและจิตใจนี่เอง สำหรับกายนั้น เพียงให้เครื่องอุปโภคบริโภคพอให้เป็นไปได้ ก็นับว่าสบาย แม้กายสบายดังว่ามานี้ ถ้าจิตไม่สบาย กายก็พลอยซูบซีดเศร้าหมองด้วย ส่วนกายเมื่อไม่สบายด้วยความเจ็บป่วยหรือด้วยความคับแค้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าจิตยังร่าเริงสบายอยู่ ก็ไม่รู้สึกว่าเป็นทุกข์เป็นร้อนเท่าใดนัก และความไม่สบายของกายก็อาจบรรเทาไปได้เพราะเหตุนี้ ความสุขจิตสุขใจนั่นแลเป็นสำคัญ อันความสุขทางจิตใจนี้คิด ๆ ดูก็น่าเห็นว่าหาได้ไม่ยากนัก เพราะความสุขอยู่ที่จิตใจของตนเอง จักต้องการให้จิตเป็นสุขเมื่อใดก็น่าจะได้ ใคร ๆ เมื่อคิดดูก็จักต้องยอมรับว่า น่าคิดเห็นอย่างนั้น แต่ก็ต้องยอมจนอีกว่า สามัญชนทำไม่ได้เสมอไป เพราะยังต้องการเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุข หรือเรียกว่าเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุข มีเงินทอง เครื่องอุปโภค บริโภค เป็นต้น ถ้าเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุขขาดไปหรือมีไม่เพียงพอ ก็ทำให้เป็นสุขมิได้ นี้เรียกว่ายังต้องปล่อยใจให้เป็นไปตามเหตุการณ์อยู่ ข้อนี้เป็นความจริง

เพราะเหตุนี้ ในกถามรรคนี้จึงประสงค์ความสุขที่มีเครื่องแวดล้อม หรือที่เรียกว่า สุขสมบัติ อันเป็นความสุขชั้นสามัญชนทั่วไป คิดดูเผิน ๆ ความสุขนี้น่าจักหาได้ไม่ยาก เพราะในโลกนี้มีเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุขแวดล้อมอยู่โดยมาก หากสังเกตดูชีวิตของคนโดยมากที่กำลังดำเนินไปอยู่ จักรู้สึกว่าตรงกันข้ามกับที่คิดคาด ทั้งนี้มิใช่เพราะเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุขในโลกนี้มีน้อยจนไม่เพียงพอ แต่เป็นเพราะผู้ขาดแคลนความสุขสมบัติ ไม่ทำเหตุอันเป็นศรีแห่งสุขสมบัติ จึงไม่ได้สุขสมบัติเป็นกรรมสิทธิ์ ส่วนผู้ที่ทำเหตุแห่งสุขสมบัติ ย่อมได้สุขสมบัติมาเป็นกรรมสิทธิ์ เพราะเหตุนี้ ผู้ปรารถนาสุขจึงสมควรจักจัดเหตุให้ได้ก่อนว่า อะไรเป็นเหตุของความสุข และอะไรเป็นเหตุของความทุกข์ บางคนอาจเห็นว่า เหตุของความสุขความทุกข์อยู่ภายนอก คือ สุขเกิดจากสิ่งภายนอก มีเงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง บ้านที่สวยงาม เป็นต้น ส่วนความทุกข์ก็เกิดจากสิ่งภายนอกนั้นเหมือนกัน บางคนอาจเห็นว่า ความสุขความทุกข์เกิดจากเหตุภายใน จักพิจารณาความเห็นทั้งสองนี้ต่อไป

อันสิ่งภายนอกมีเงินทอง ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น อันเป็นอุปกรณ์แก่ความสุข เมื่อคิดดูให้ซึ้งลงไปจักเห็นว่าเกิดจากการกระทำของตนเอง ถ้าตนเองอยู่เฉย ๆ ไม่ทำการงานอันเป็นเหตุที่เพิ่มพูนสิ่งภายนอกเหล่านั้น สิ่งภายนอกเหล่านั้นก็จะไม่เกิดขึ้น ที่มีอยู่แล้วก็ต้องแปรเปลี่ยนไป ถ้าไม่มีใหม่มาชดเชยก็จักต้องหมดไปในที่สุด เพราะเหตุฉะนี้จึงกล่าวได้ว่า สิ่งภายนอกที่เป็นอุปกรณ์แก่ความสุขนั้น ก็เกิดขึ้นเพราะการกระทำของตนเอง ในทางธรรม การประกอบอาชีพมีกสิกรรม พาณิชยการ เป็นต้น ไปตามธรรมดา ไม่เรียกเป็นการงานที่ดีหรือชั่ว แม้ชาวโลกก็ไม่เรียกผู้ประกอบการอาชีพไปตามธรรมดาว่าเป็นคนดีหรือเป็นคนเลว แต่หากว่ามีการทำอย่างอื่นพิเศษออกไป ถ้าต้องด้วยทำนองคลองธรรม จึงเรียกว่าเป็นคนดี ถ้าต้องด้วยไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ก็เรียกว่าเป็นคนเลว

สิ่งภายนอกโดยมาก ถ้าเป็นสิ่งที่ดี มีเงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น ก็เป็นที่ปรารถนาตรงกันของคนเป็นอันมาก จึงต้องมีการแสวงหาแข่งขันกันโดยทางใดทางหนึ่ง เมื่อได้มาก็ได้ให้ความสุขสมปรารถนา เพราะนำไปเลี้ยงชีพตนแลผู้อื่นให้อิ่มหนำสำราญ สิ่งภายนอกย่อมอุดหนุนความสุขฉะนี้ แต่สิ่งภายนอกเป็นของไม่ยั่งยืน แปรเปลี่ยนไปอยู่เสมอ ความสุขที่เกี่ยวเกาะติดอยู่ก็ต้องแปรเปลี่ยนไปตาม ความทุกข์ก็จะปรากฏขึ้นติด ๆ กันไปทีเดียว ความสุขเช่นนี้เป็นความสุขที่ลอยไปลอยมา หรือเรียกว่า *เป็นความสุขลูกโป่ง* และในการแสวงหาถ้าไม่ได้หรือได้สิ่งที่ไม่ชอบ ก็ให้เกิดความทุกข์เพราะไม่สมปรารถนา อนึ่ง ถ้าได้สิ่งนั้น ๆ มาด้วยการกระทำที่ไม่ดี การกระทำนั้นก็จักเป็นเครื่องตัดรอนตนเอง ข้อความที่กล่าวมานี้แสดงว่า สิ่งภายนอกอุดหนุนความสุขความสำราญให้บ้าง แต่จัดเป็นเหตุของความสุขหรือ ? ถ้าเป็นเหตุ

ของความสุข ผู้ที่มีสิ่งภายนอกบริบูรณ์ จักต้องเป็นสุขทุกคน แต่ความจริงไม่เป็นอย่างนั้น ผู้ที่บริบูรณ์ด้วยสิ่งภายนอกแต่เป็นทุกข์ก็มีถมไป เพราะเหตุฉะนี้ สิ่งภายนอกจึงไม่ใช่เป็นเหตุของความสุข เป็นเพียงเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุขดังกล่าวเท่านั้น ดังนั้นยังเหลืออยู่อีกความเห็นหนึ่ง ซึ่งหมายเอาว่า สุข ทุกข์ เกิดจากเหตุภายในคือจิตใจ กล่าวคือ เมื่อจิตใจน้อมเข้าไปตามเนติอันงามก็เรียกกันว่า ดี ถ้าไม่ต้องด้วยเนติอันงามก็เรียกว่า เลว ไม่ดี

เพราะฉะนั้น ผู้ปรารถนาความสุขเบื้องต้น จึงสมควรหมั่นประกอบการงานหาเลี้ยงชีพตามทางของตน ๆ โดยไม่ตัดรอนกันและกัน ไม่เฉื่อยชาเกียจคร้าน และแก้ไขในการงานของตนให้ดีขึ้น ก็จักไม่ต้องประสบความแร้นแค้นขัดข้อง ถ้าไม่หมั่นประกอบการงาน เกียจคร้านเฉื่อยชา และไม่คิดแก้ไขการงานของตนให้ดีขึ้น ปล่อยไปตามเรื่อง ก็อาจจักต้องประสบความยากจนค่นแค้น ต้องอกแห้งเป็นทุกข์ และนั่นเป็นความผิดใหญ่ต่อประโยชน์ปัจจุบันของตนเอง

การทำอย่างหนึ่ง ทางธรรมเรียกว่าดี เป็นวิถีทางของคนฉลาด และทางโลกยกย่องนับถือว่า ดี การทำอย่างนี้เรียกว่า สุจริต แปลว่า ประพฤติดี ประพฤติดีทางกาย เรียกว่า กายสุจริต ประพฤติดีทางวาจา เรียกว่า วจีสุจริต ประพฤติดีทางใจ เรียกว่า มโนสุจริต กายสุจริต จำแนกเป็น ๓ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติในทางกามประเวณี วจีสุจริต จำแนกเป็น ๔ คือ ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดหยาบคาย ไม่พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล มโนสุจริต จำแนกเป็น ๓ คือ ไม่เพ่งเล็งทรัพย์สมบัติของผู้อื่นด้วยโลภเจตนาคิดจะเอามาเป็นของ ๆ ตน ไม่พยาบาทปองร้าย ไม่เห็นผิดจากคลองธรรม มีเห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น รวมเป็น ๑๐ ประการ ส่วนการกระทำที่ตรงกันข้าม เรียกว่า ทุจริต แปลว่า ประพฤติชั่ว ประพฤติชั่วทางกาย เรียกว่า กายทุจริต ประพฤติชั่วทางวาจา เรียกว่า วจีทุจริต ประพฤติชั่วทางใจ เรียกว่า มโนทุจริต ทุจริตทั้ง ๓ นี้ มีจำแนกตรงกันข้ามกับสุจริต

คำว่า **ประพฤติ** มักจะพูดมุ่งหมายถึงการกระทำทางกายและวาจา คำว่า **ทำ** ก็มักพูดหมายถึง การทำทางกาย การทำทางวาจาเรียกว่า พูด การทำทางใจเรียกว่า คิด ทางธรรม การทำ พูด คิด เรียกว่าเป็นอย่างเดียวกันว่า ทำ หรือประพฤติ และมีคำว่า กาย วาจา ใจ กำกับเพื่อให้รู้ว่า ทำหรือประพฤติทางไหน

ทุจริต ทางธรรมเรียกว่า ไม่ดี เป็นวิถีทางของผู้ไม่ฉลาด ทางโลกก็เหยียดหยามว่าเลว ไม่ดี โดยนัยนี้จึงเห็นว่า ทั้งทางโลก ทั้งทางธรรม นับถือลัทธิของผู้อื่น หรือเรียกว่านับถือขอบเขตแห่งความสงบสุขของผู้อื่นนั้นเอง แต่ทางโลกนับถือสิทธิของบุคคลและสัตว์เดียรัจฉานบางจำพวก ไม่นับถือบางจำพวก โดยอาศัยกฎหมายเป็นหลัก ส่วนทางธรรม นับถือทั่วไป ไม่มีแบ่งแยกยกเว้น เพราะทางธรรมละเอียดประณีต

อนึ่ง ทุจริต อยู่เฉย ๆ ประพฤติไม่ได้ ต้องประพฤติด้วยความขวนขวาย พยายาม จนผิดแผกแปลกไปจากปกติ จึงจักเป็นทุจริตได้ ส่วนสุจริต ประพฤติได้โดยไม่ต้องลงทุนลงแรง ประพฤติไปตามปกติของตนนั่นแล ไม่ต้องตกแต่งเปลี่ยนแปลง ก็เป็นสุจริตได้ เพราะเหตุนี้ เมื่อว่าทางความประพฤติ สุจริตจึงประพฤติได้ง่ายกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุไรทุจริตจึงเกิดขึ้นได้ ? ข้อนี้เป็นเพราะยังขาดธรรมในใจเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง ความประพฤติจึงเป็นไปตามใจของตนเอง ผู้รักษาศีล หรือประพฤติสุจริต หรือแม้ประพฤติกฎหมายของบ้านเมือง ถ้าไม่มีธรรมอยู่ในใจบ้างแล้ว ก็มักจะรักษาหรือประพฤติทำนองทนายว่าความ เพราะการกระทำบางอย่างไม่ผิดศีลตามสิกขาบท ไม่ผิดสุจริตตามหัวข้อ แต่ผิดธรรมที่มีอยู่ และประพฤติหรือรักษาให้ตลอดไปมิได้

เพราะเหตุนี้ จึงสมควรมีธรรมในใจ สำหรับประพฤติคู่กันไปกับสุจริตธรรมมีมาก ในที่นี้จักเลือกแสดงแต่ธรรมที่สมควรประพฤติคู่กันไปกับสุจริต โดยนัยหนึ่ง คือ มีความละอายใจในการเบียดเบียน มีความเอ็นดู ขวนขวาย อนุเคราะห์สัตว์ทั้งปวงด้วยประโยชน์ คู่กันกับการไม่ฆ่าสัตว์ทั้งปวง มีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เฉลี่ยความสุขของตนเองแก่คนที่ควรเฉลี่ยให้ ด้วยการบริจาคให้ คู่กับการไม่ลักทรัพย์ มีสันโดษยินดีเพราะสามีหรือภริยาของตนไม่คิดนอกใจ นี้สำหรับผู้ที่ยังไม่มีครอบครัว มีความเคารพในธรรมเนียมประเพณีที่ดี ไม่คิดละเมิด คู่กับการไม่ประพฤติผิดในทางกามประเวณี มีปากกับใจตรงกัน ไม่ลดเลี้ยวลับลมคมในคู่กับไม่พูดปด พูดชักนำให้เกิดความสามัคคี สมานสามัคคีด้วยในใจสมาน คู่กับไม่พูดส่อเสียดพูดกันดี ๆ อ่อนหวาน ตามสมควรแก่ภาษานิยม มิใช่กด มิใช่ยกยอ ด้วยอัธยาศัยอ่อน นิ่มนวลไม่กระด้าง คู่กับไม่พูดคำหยาบ พูดมีหลักฐานที่อ้างอิง มีกำหนด มีประโยชน์ มีจบ อย่างสูงเรียกว่ามีวาจาสิทธิ์ ด้วยความตกลงใจทันท่วงที มั่นคง ไม่โงนเงนโลเลคู่กับไม่พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล อนึ่งมีความสันโดษ ยินดีในสมบัติของตนตามได้ตามกำลัง ตามสมควรและมีใจยินดีด้วยหรือวางใจเฉย ๆ ด้วยความรู้เท่า ในเมื่อผู้อื่นได้รับสมบัติ หรือในเมื่อเห็นสมบัติของผู้อื่นคู่กับไม่เพ่งเล็งทรัพย์สมบัติของผู้อื่นด้วยโลภเจตนา คิดจะเอามาเป็นของตน มีเมตตาไมตรีจิตในสัตว์ทั้งปวงคู่กับไม่พยาบาทปองร้าย ทำความเห็นให้ตรงเพื่อให้ถูกให้ชอบยิ่งขึ้น คู่กับความเห็นชอบธรรม ตามที่แสดงมานี้มีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่า ธรรมจารี ผู้ประพฤติธรรมหมายถึงความประพฤติ เรียกว่า ธรรมจริยา ส่วนที่ตรงกันข้ามกับที่แสดงมานี้ เรียกว่า อธรรม คู่กับทุจริต สุจริตกับธรรมที่คู่กันเรียกอย่างสั้นในที่นี้ว่า สุจริตธรรม นอกจากนี้เรียกว่า ทุจริตอธรรม

สุจริตธรรม ให้เกิดผลอย่างไร ? ทุจริตอธรรม ให้เกิดผลอย่างไร ? คิดให้รอบคอบสักหน่อยก็จักเห็นได้ว่า ผู้ประพฤติสุจริตธรรม ย่อมเป็นคนไม่มีภัย ไม่มีเวร มีกาย วาจา ใจ

ปลอดโปร่ง นี้เป็นความสุขที่เห็นกันอยู่แล้ว ส่วนผู้ประพฤติทุจริตธรรม ตรงกันข้าม มีกาย วาจา ใจ หมกมุ่นวุ่นวาย แม้จักมีทรัพย์ ยศ ชื่อเสียง สักเท่าไรก็ไม่ช่วยให้ปลอดโปร่งได้ ต้องเปลืองทรัพย์ เปลืองสุข ต้องคอยระวังรักษาทรัพย์ นี้เป็นความทุกข์ที่เห็นกันอยู่แล้ว ส่วนในอนาคตเล่าจักเป็นอย่างไร อาศัยพุทธภาษิตที่แสดงว่า กลฺยาณการี กลฺยาณํ ผู้ทำดีย่อมได้ดี ปาปการี จ ปาปกํ ผู้ทำชั่วย่อมได้ชั่ว จึงลงสันนิษฐานได้ว่า *สุจริตธรรม อำนวยผลดี คือความสุข ทุจริตธรรม อำนวยผลชั่ว คือความทุกข์ แม้ในอนาคตแน่แท้*

อนึ่ง ในที่นี้รวมผลแห่งสุจริตทั้งสิ้นยอดอย่างเดียวว่าความสุข เพราะเหตุนี้สิ่งใดเป็นอุปกรณ์แห่งความสุข หรือเรียกว่าสุขสมบัติ เช่น ความบริบูรณ์ทรัพย์ ผิวพรรณงาม อายุยืน ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นผลแห่งสุจริตธรรม

จักแสดงวิธีปฏิบัติสุจริตธรรมสักคู่หนึ่งโดยย่อ คือไม่พยาบาทกับเมตตา เมื่ออารมณ์ร้ายอย่างเบา คือความหงุดหงิดไม่พอใจ แรงขึ้นเป็นความฉุนเฉียวร้ายกาจ แรงขึ้นอีกเป็นพยาบาทเหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ควรทำความรู้จักตัวและพิจารณาโดยนัยว่า นี้เท่ากับทำโทษตน เผาตนโดยตรง มิใช่ทำโทษหรือแผดเผาผู้อื่นเลย คราวที่ตนผิดใจยังเคยให้อภัยไม่ถือโทษโกรธแค้น เหตุไฉนเมื่อผู้อื่นทำผิดใจ จึงมาลงโทษแผดเผาตนเล่า ผู้อื่นนั้นที่ตนโกรธเขากำลังอยู่เป็นสุข อนึ่งควรตั้งกติกาข้อบังคับสำหรับตนว่า เมื่อเกิดอารมณ์ร้ายเหล่านั้นจะเก็บไว้เสียข้างใน มิให้ออกมาเต้นอยู่ข้างนอก และพยายามดับเสียด้วยอารมณ์เย็นชนิดใดชนิดหนึ่ง ด้วยการพิจารณาให้แยบคาย มิให้ลุกกระพือสุมอกอยู่ได้

เมตตา มิตร ไมตรี ๓ คำนี้เป็นคำมีความหมายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เมตตา คือความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นสุข มิตร คือผู้มีเมตตาปรารถนาสุขประโยชน์ต่อกัน ไมตรี คือความมีเมตตาปรารถนาดีต่อกัน ผู้ปรารถนาจะปลูกเมตตาให้งอกงามอยู่ในจิต พึงปลูกด้วยเมตตาแผ่ไปโดยเจาะจงต่อบุคคลที่ชอบพอ มีมารดาบิดา ญาติ มิตร เป็นต้น โดยนัยว่าผู้นั้น ๆ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีทุกข์ มีสุขสวัสดิ์รักษาตนเถิด เมื่อจิตได้รับการฝึกหัดคุ้นเคยกับเมตตาเข้าแล้ว ก็แผ่ขยายให้กว้างออกไปโดยลำดับ ดังนี้ ในคนที่เฉย ๆ ไม่ชอบไม่ชัง ในคนที่ไม่ชอบน้อย ในคนที่ไม่ชอบมาก ในมนุษย์และเดียรัจฉานไม่มีประมาณ เมตตาจิตเมื่อคิดแผ่กว้างออกไปเพียงใด มิตรและไมตรีก็มีความกว้างขวางออกไปเพียงนั้น **เมตตาไมตรีจิตมิใช่กำลังความสุขให้เฉพาะบุคคล ย่อมให้ความสุขแก่ชนส่วนรวมตั้งแต่สองขึ้นไป** คือหมู่ชนที่มีไมตรีจิตต่อกันย่อมหมดความระแวง ไม่ต้องจ่ายทรัพย์ จ่ายสุขในการระวังและการรุกรับ มีโอกาสประกอบการงานอันเป็นประโยชน์แก่ตนเองและหมู่คณะเต็มที่ มีความเจริญรุ่งเรืองและความสงบสุขโดยส่วนเดียว

เพราะเหตุนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ผู้ทรงมีพระเมตตาไมตรี มีมิตรภาพในสรรพสัตว์ ทอดพระเนตรเห็นการณ์ไกล จึงได้ประทานศาสน-ธรรมไว้หนึ่งฉันทคาถา แปลความว่า *บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และในโลกอื่นดังนี้*

ในข้อว่า พึงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมให้เป็นทุจริตในฉันทคาถานั้น คำว่า ธรรม น่าจักหมายเอาการงานทั้งปวงที่ทำทางกาย วาจาและใจ คือการทำ การพูด การคิด ที่เป็นไปอยู่ตามปกตินี้เอง ทรงสอนให้ทำพูดและคิดให้เป็นสุจริตมิให้เป็นทุจริต ส่วนในข้อว่า ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขนั้น คำว่า ธรรม หมายความว่า ความดี ดังคำว่า มีธรรมอยู่ในใจ ดังที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไป ผู้ประพฤติกาย วาจา ให้เป็นสุจริต ไม่ประพฤติให้เป็นทุจริต ทั้งประพฤติธรรมคือมีธรรมอยู่ในใจ ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และในโลกอื่น คือในโลกอนาคตอันจักค่อยเลื่อนมาเป็นโลกปัจจุบัน แก่ทุก ๆ คนในเวลาอันไม่ช้า

ความสุข ย่อมเกิดจากเหตุภายใน คือสุจริตธรรม ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น ผู้ปรารถนาสุขเมื่อจับตัวเหตุการณ์แห่งความสุขและความทุกข์ได้ฉะนี้แล้ว ควรเว้นทุจริตธรรมอันเป็นเหตุของความทุกข์ ความประพฤติสุจริตธรรมอันเป็นเหตุของความสุข ถ้าประพฤติดังนี้ชื่อว่า ได้ก่อเหตุการณ์ของความสุขสมบัติทั้งปวงไว้แล้ว นี้เป็นความชอบยิ่งของตนเอง ถ้ากลับประพฤติทุจริตธรรม เว้นสุจริตธรรมเสีย ย่อมชื่อว่าได้ก่อเหตุการณ์แห่งความทุกข์พิบัติทั้งปวงไว้แล้ว นี้เป็นความผิดของตนเอง อนึ่ง ถ้ามีปัญหาในชีวิตปัจจุบันของผู้ประพฤติสุจริตธรรม หรือทุจริตธรรมเกิดขึ้น พึงทราบว่า ในคราวที่สุจริตธรรมที่ได้ทำไว้แล้วให้ผลอยู่ ผู้ประพฤติทุจริตธรรมย่อมพรั่งพร้อมด้วยสุขสมบัติและความสดชื่นร่าเริง อาจสำคัญทุจริตธรรม ดุจน้ำหวานและอาจเย้ยหยันผู้ประพฤติสุจริตธรรมได้ แต่ในกาลที่ทุจริตธรรมของตนให้ผล ก็จักต้องประจวบทุกข์พิบัติซบเซาเศร้าหมอง ดุจต้นไม้ในฤดูแล้ง อนึ่ง ในคราวที่ทุจริตธรรมที่ได้ทำไว้แล้วกำลังให้ผลอยู่ ผู้ประพฤติสุจริตธรรมก็ยังต้องประสบทุกข์พิบัติซบเซาอับเฉาอยู่ก่อน แต่ในการที่สุจริตธรรมของตนให้ผล ย่อมเกิดสุขสมบัติอย่างน่าพิศวง ดุจต้นไม้ในฤดูฝน แม้สุจริตธรรมจักยังไม่ให้ผล โดยนัยที่กล่าวนี้ กาย วาจา ใจ ของตนก็ย่อมปลอดโปร่งเป็นสุขสงบ เป็นผลทีหลังประจำทุกทิวาราตรีกาล.

โลกมืดเพราะอวิชชา

บัดนี้ความรู้วิชาการต่าง ๆ ในโลกเจริญขึ้นมาก มนุษย์เราสามารถสร้างพาหนะนำตนไปถึงดวงจันทร์ได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ วิชาเหล่านี้เป็นวิชาทางโลกหรือวิชาภายนอก ส่วนวิชาภายในหรือวิชชาคือความรู้สัจจะ (ความจริง) ภายในตนเองจะยังบกพร่องอยู่ทั่ว ๆ ไป จึงปรากฏว่าคนโดยมากแม้มีความรู้ทางศิลปวิทยาต่าง ๆ มาก แต่ก็ยังขาดความรู้ในตนเอง ดังจะเรียกว่า ยังมีอวิชชา ที่แปลตามศัพท์ว่า "ความไม่รู้"

"อวิชชา" ที่แปลว่าไม่รู้นี้ มิได้หมายความว่าไม่รู้อะไรเลยเหมือนอย่างก้อนหินก้อนดิน แต่หมายถึงรู้อะไร ๆ เหมือนกัน แต่รู้ผิดจากความจริง หรือรู้ไม่จริง ก็เท่ากับไม่รู้ เพราะที่เรียกว่า "รู้" นั้น ควรเป็นรู้จริง (รู้ + จริง) จึงจะชื่อว่ารู้ และเพื่อให้ชัดขึ้น จึงแปลแชบอธิบายว่า ความไม่รู้ในสัจจะคือความจริง หรือสภาพที่จริง กล่าวสั้น ๆ ว่า ความไม่รู้จริง และเมื่อกล่าวโดยทั่วไป ความรู้ที่ทุก ๆ คนมีอยู่ย่อมมีปริมาณจำกัด ส่วนที่ยังไม่รู้มีมากกว่านัก เช่น วิชาทางโลกมีอยู่มากมาย ทั้งเพิ่มขึ้นและแก้ไขเปลี่ยนแปลงใหม่ขึ้นอยู่เสมอ แต่คนหนึ่ง ๆ อาจเรียนให้รู้ได้เพียงส่วนหนึ่ง ๆ เท่านั้น บางคนแสดงว่ายิ่งเรียนมากก็ยิ่งรู้สึกว่าตนเองยิ่งโง่ยิ่งไม่รู้ ฉะนั้น แม้ในเรื่องภายนอกทางโลก อวิชชาคือความไม่รู้ก็ยังมากกว่าวิชชาคือความรู้มากมายนัก แต่อวิชชาที่มีลักษณะดังนี้ไม่ใช่ข้อที่ประสงค์ในที่นี้ อวิชชาที่ประสงค์จะแสดงคือความไม่รู้สัจจะในตนเอง

ความไม่รู้จักตนเอง คือความไม่รู้จักตนเองโดยฐานะต่าง ๆ เกี่ยวแก่ความรู้ความสามารถและตำแหน่งหน้าที่อันควรแก่ตนเป็นตน เป็นเหตุให้ขวนขวายจะได้ฐานะที่สูงกว่าที่ตนควรจะได้ หรือน้อยใจในเมื่อไม่ได้ฐานะที่คิดเอาเองว่าตนควรจะได้ หรือนินทาว่าร้ายผู้ใหญ่ว่ากดตนเป็นต้น ข้อนี้นับว่าเป็นอวิชชาอย่างหนึ่ง เป็นเครื่องปิดกั้นความเจริญของตนเอง เพราะเมื่อไม่รู้จักตนตามเป็นจริง ก็ไม่อาจจะแก้ไขตนเองให้ดีขึ้นโดยทางที่ถูกได้

ความต้องการสมภาพในทางที่ผิด สมภาพคือความเสมอกัน ต้องการให้ทุก ๆ คนเสมอกันไปหมด ไม่มีผู้ใหญ่ผู้น้อยในฐานะต่าง ๆ ข้อนี้เป็นอวิชชาอย่างหนึ่ง เป็นเครื่องทำลายตนเอง เพราะทุก ๆ คนทำกรรมมาแล้วและกำลังทำกรรมอยู่ต่าง ๆ กัน จะให้เสมอกันได้อย่างไร เรื่องนี้มีนิทานเรื่องเปรตจัดระเบียบที่เล่ากันมาแต่ก่อนว่า มีเปรตตนหนึ่งสิงอาศัยอยู่ที่ศาลาพักแรมของคนเดินทางไกลแห่งหนึ่ง เป็นเปรตที่ชอบสมภาพ เมื่อมีคนมานอนพักในศาลาเรียงกันมากคน ขณะที่กำลังหลับสนิทในเวลาดึกสงัด เปรตได้มาตรวจทางด้านเท้า เห็นเท้า

ไม่เสมอกันก็ฉุดเท้าของทุก ๆ คนให้ลงไปเท่ากัน ไปตรวจทางด้านศีรษะเห็นไม่เท่ากันอีก ก็ฉุดศีรษะของทุก ๆ คนให้ขึ้นมาเท่ากัน แล้วก็ลงไปตรวจทางเท้าอีก เห็นไม่เท่ากัน ก็ดึงเท้าลงอีก ขึ้นไปทางศีรษะก็ดึงศีรษะขึ้นไปอีก ตกว่าเปรตจัดให้เท่ากันทั้งสองด้านไม่ได้สักครั้ง และคนทั้งปวงที่นอนพักบนศาลานั้น ก็ไม่เป็นอันได้หลับนอนโดยผาสุก นอกจากนี้ ความวางตนคล้ายกับเสมอกัน ขาดคารวะในผู้ใหญ่ เช่น บุตรธิดาขาดคารวะและความเชื่อฟังในมารดาบิดาถือว่าสมัยนี้ต้องเป็นอิสระในการทำตามความคิดเห็นของตนเอง มารดาบิดามีความคิดเห็นของตนได้ บุตรธิดาก็มิได้เหมือนกัน บางทีกลับเห็นว่ามารดาบิดามีความคิดเห็นไม่ทันสมัย บุตรธิดาอาจจะถูกบ้างก็ได้ แต่อาจจะผิดก็มาก เพราะวัยคะนองอาจจูงใจให้คิดเห็นไปอย่างคะนอง ต่างจากมารดาบิดาส่วนมากที่มีความเห็นเป็นผู้ใหญ่แล้ว จึงเป็นอวิชชาอย่างหนึ่งที่พึงระมัดระวังให้มาก

ความแสดงออกในทางที่ผิด เช่น การทำอะไรให้เป็นข่าวขึ้นในทางที่ผิดต่าง ๆ บางทีก็ทำเฉพาะตนผู้เดียว บางทีก็ชักชวนกันทำเป็นหมู่เป็นคณะ เช่น ชักชวนกันยกพวกไปตีกันทำร้ายกัน ทั้งที่รู้ว่าเป็นการกระทำที่ผิด แต่ก็ทำด้วยต้องการจะแสดงว่าเก่งกล้าสามารถ จัดว่าเป็นอวิชชาอีกอย่างหนึ่ง เพราะเป็นความเห็นและการกระทำที่ผิด แม้ว่าใครที่ทำอย่างนั้นจะแย้ง แต่เมื่อความสำนึกผิดชอบแม้ที่เรียกว่าสามัญสำนึกเกิดขึ้นเมื่อใด จะมีความสำนึกผิดขึ้นได้เอง การกระทำที่ครูอาจารย์เจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมายว่าผิดและทั้งที่ผิดพระบรมราโชวาทย่อมเป็นความผิดที่ไม่อาจแย้งได้

ความริษยาในความทำดีและในผลดีของผู้อื่น เมื่อเห็นผู้อื่นทำความดี หรือเห็นเขาได้รับผลดีที่เกิดจากความดี ก็เกิดความริษยาพูดติเตียนหรือทำการขัดขวางตัดรอน เป็นอวิชชาอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องทำลายโลกคือประชุมชน เพราะทำให้จิตใจมืดมิด มองไม่เห็นสัจจะในความชั่วคือความริษยาของตนและในความดีของผู้ทำความดี แม้จะริษยาในความดีของเขาทั้งที่รู้ว่าเป็นความดีก็เป็นอวิชชาอยู่นั่นเอง เหมือนอย่างถ่มน้ำลายรดฟ้า ทั้งที่รู้ว่าน้ำลายนั้นจะต้องตกมาเปื้อนตัวเอง ทำดังนั้นไม่ชื่อว่าทำอย่างรู้ แต่ชื่อว่าทำทั้งรู้ คือทำทั้งรู้ว่าไม่ควรทำ การไม่ทำอย่างรู้แต่ทำทั้งรู้เช่นนี้เป็นอวิชชาที่มีแต่ในคนพาล ไม่มีในบัณฑิต ผู้ที่ริษยาในความทำดีของคนอื่นนั้นบางทีกลับไปยินดีในความทำชั่ว ตลอดถึงในผลของความชั่วไม่ดีของคนอื่น ก็ยิ่งเป็นอวิชชาหนักเข้าไปอีก เพราะเห็นความชั่วเป็นความดีไป นี้ก็เป็นอวิชชาที่มีแต่ในคนพาล ไม่มีในบัณฑิตเช่นกัน

ความเมาต่าง ๆ อันความเมาทั้งที่เป็นคนเมาเหล้าและเมาเพราะเหตุต่าง ๆ มีความยกย่องเป็นต้น เป็นอวิชชาทุกชนิด เพราะเมื่อเมาแล้วก็ทำให้ขาดปัญญาที่จะรู้สัจจะในสิ่ง

ทั้งหลาย เมาเหล้าเรียกว่าเมาทางกาย สร่างเมาอาจจะเร็วกว่าเมาใจ คือ เมาในรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่กายถูกต้อง และเรื่องที่ใจคิดที่ชวนใจให้เมา เมาในเสียงที่พูดยกย่องเรียกว่าเมาในเสียงอย่างหนึ่ง ใครก็ตามเมื่อเกิดเมาขึ้นแล้วก็จะไม่รู้เหตุผลตามที่เป็นจริง ไม่มีใครจะพูดตักเตือนในขณะที่เมาได้ จะพูดกันให้เกิดความเข้าใจได้ก็ต่อเมื่อสร่างเมาแล้ว

ความหลง คือความขาดปัญญาในลักษณะต่าง ๆ จนถึงความถือเอาทางผิดด้วยความเข้าใจผิด และความงุนงงไม่พบทางออกเหมือนอย่างคนหลงทาง คนเราเผลอสติเผลอปัญญาเสียเมื่อใด ความหลงก็เกิดขึ้นเมื่อนั้น คนที่ถูกเขาหลอกลวงได้เพราะไปเชื่อในคำหลอกลวงของผู้หลอกลวง เรียกว่าเป็นคนหลงอย่างหนึ่ง คือหลงเชื่อสิ่งที่หลอกลวง มิใช่มีแต่คนภายนอกแต่เป็นความคิดเห็นหรือใจของตนก็มี จึงไม่ควรด่วนเชื่อใครหรือแม้ใจตนเองทันที ควรใช้สติปัญญาให้เพียงพอ ถ้าสติปัญญาของตนไม่พอ ก็อาศัยผู้มีสติปัญญา ผู้มีความปรารถนาดี อนึ่ง ความปล่อยจิตใจให้ซึมเหงาง่วงอ่อนแอเกียจคร้าน เก็บความสงสัยต่าง ๆ ไว้ ไม่คลี่คลายด้วยความพินิจพิจารณาโดยแยบคาย ก็เป็นความหลง ความหลงนี้เป็นอวิชชาอีกอย่างหนึ่ง เป็นเครื่องปิดบังปัญญามิให้รู้เห็นในสัจจะแม้ที่น่าจะรู้เหมือนอย่างเส้นผมบังภูเขา

ความเห็นผิด หรือที่เรียกเป็นคำศัพท์ว่า มิจฉาทิฐิ หมายถึงความเห็นผิดจากคลองธรรมอย่างแรง เช่น เห็นว่าการทำบาปทำบุญอะไรก็ไม่เป็นอันทำ คือไม่มีบาปไม่มีบุญ สักว่าเป็นกิริยาที่ทำเท่านั้น ทำแล้วก็แล้วไป ไม่เป็นบาปเป็นบุญอะไรที่จะสนองผลต่อไป เห็นว่าผลต่าง ๆ เช่น ความสุขทุกข์ที่ได้รับ ไม่มีเหตุคือมิใช่เกิดจากเหตุคือกรรมหรือเหตุอะไรอย่างอื่น แต่เกิดมีขึ้นตามคราวหรือตามแต่จะประจวบเหมาะเห็นว่าไม่มีอะไร เช่น มารดาบิดาไม่มี บุคคลเกิดสืบกันมาตามพืชพันธุ์ สมณพราหมณ์ไม่มี ผลของทานไม่มี โลกนี้โลกหน้าไม่มี เป็นต้น เป็นอวิชชาเป็นโมหะอย่างแรง ความเห็นผิดอย่างนี้เมื่อดิ่งลงแล้วแก้ยาก ความเห็นผิดชนิดที่ถือเอาสุดโต่ง เช่น โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด เป็นต้น ซึ่งไม่เป็นสัจจะและไม่มีประโยชน์เป็นอวิชชาอีกอย่างหนึ่ง และความเห็นผิดจากอริยสัจจะคือสัจจะของพระอริยะ เป็นอวิชชาอย่างละเอียดที่มีเป็นพื้นอยู่ในสามัญชนทั่วไป

อวิชชาตามตัวอย่างที่กล่าวมานี้เป็นเพียงบางประการ ยังมีประการต่าง ๆ ของการกระทำที่แสดงออกมาจากอวิชชาอันจะพึงเรียกได้ว่าเป็นอวิชชาอีกมากมาย ประมวลกล่าวรวมเข้าได้ในอวิชชา ๘ คือ ๑. ความไม่รู้ในทุกข์ ๒. ความไม่รู้ในเหตุเกิดทุกข์ ๓. ความไม่รู้ในความดับทุกข์ ๔. ความไม่รู้ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกสั้นว่ามรรค ๕. ความไม่รู้ในเงื่อนต้นหรือในอดีต ๖. ความไม่รู้ในเงื่อนปลายหรือในอนาคต ๗. ความไม่รู้ในทั้งเงื่อนต้นและเงื่อนปลาย หรือทั้งอดีตและอนาคต ๘. ความไม่รู้ในธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น

ข้อ ๑ ความไม่รู้ในทุกข์ คำว่าทุกข์มีความหมายดังนี้ (๑) ความทุกข์ คือความไม่สบายกายไม่สบายใจ ที่ตรงกันข้ามกับสุขคือความสบายกายสบายใจ และหมายถึงวัตถุคือสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นที่ตั้งคือเป็นที่ให้เกิดทุกข์ด้วย (๒) ความไม่คงทนต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และหมายถึงสิ่งที่ไม่คงทนทุกอย่างด้วย แม้ทุกข์สุขในข้อ (๑) ก็นับว่าเป็นทุกข์ในข้อนี้ ความไม่รู้ในทุกข์ก็คือความเห็นในทุกข์ว่าเป็นสุขหรือว่าไม่เป็นทุกข์ นึกดูว่าทุกคนย่อมต้องการความสุขไม่ต้องการความทุกข์ แต่ไฉนทุกคนจึงต้องพบกับความทุกข์น้อยหรือมากอยู่ด้วยกัน บางคนดูน่าจะมีความสุขมาก เพราะมีอำนาจมีทรัพย์มีบริวารมาก แต่กลับมีความทุกข์มาก บางคนดูน่าจะมีความทุกข์มาก เพราะไม่ค่อยจะมีอะไรเท่าไร แต่กลับมีสุขมาก ต้องกล่าวว่าเพราะมีอวิชชาข้อนี้เป็นประการแรก คือไม่รู้ในทุกข์ จึงไปยึดถือเอาทุกข์ไว้มากมาย เหมือนอย่างไปกำเอาไฟเข้าไว้ ไฟก็ไหม้มือให้ร้อน อันที่จริงอำนาจทรัพย์บริวารเป็นต้นเป็นของกลาง ๆ ถ้าได้มาและใช้ไปในทางที่ถูกต้องก็จะเป็นคุณเกื้อกูลให้เกิดสุข แต่ถ้าได้มาและไม่ใช้หรือใช้ไปในทางที่ผิดก็จะเป็นโทษก่อให้เกิดทุกข์เดือดร้อน จึงสรุปกล่าวได้ว่า ใครก็ตามที่แสวงหาให้ได้มาและเก็บไว้หรือใช้ไปในที่ผิดนั้นแหละ เรียกว่าไม่รู้ในทุกข์ เพราะเท่ากับแสวงหาทุกข์ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ตน แต่เพราะไม่รู้ในทุกข์ก็อาจจะหลงคิดว่าเป็นสุข เท่ากับรู้สึกว่าเป็นสุขอยู่ในกองทุกข์ เหมือนอย่างแมงเม่าที่โผเข้าหากองไฟ

ข้อ ๒ ความไม่รู้ในเหตุเกิดทุกข์ คือไม่รู้ว่าข้อนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ ตลอดจนถึงไม่รู้ว่าข้อนี้เป็นเหตุแห่งสุขที่ตรงกันข้าม จึงไปดำเนินในทางที่เป็นเหตุแห่งทุกข์ ถึงจะปรารถนาสุขแต่ไปดำเนินในทางแห่งทุกข์ก็จะไม่พบสุข จึงเป็นอวิชชาอีกข้อหนึ่งคู่กับข้อที่ ๑ คือ ข้อที่ ๑ ไม่รู้ในผล ข้อที่ ๒ ไม่รู้ในเหตุ ทั้งสองข้อนี้รวมเป็นความไม่รู้ในสายทุกข์ อะไรเป็นเหตุแห่งทุกข์ อะไรเป็นเหตุแห่งสุข ทุก ๆ คนย่อมจะคิดหาและย่อมจะพยายามกันอยู่แล้วที่จะปฏิบัติในเหตุแห่งสุขตามที่แต่ละคนเห็น เช่น ผู้ที่เห็นว่าทรัพย์เป็นเหตุแห่งสุขก็ขวนขวายที่จะให้ได้ทรัพย์มา ผู้ที่เห็นว่าสิ่งใดอื่นเป็นเหตุแห่งสุขก็ขวนขวายเพื่อจะได้สิ่งนั้น นอกจากนี้ เมื่อเห็นว่าการกระทำอันใดหรือทางใดเป็นเหตุแห่งสุขก็ทำหรือดำเนินในทางนั้น นี้ก็เป็นเรื่องสามัญทั่วไป แต่ก็น่าจะนึกเข้ามาถึงเหตุภายในที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ คือ ตรัสชี้ระบุว่า *ตัณหา คือความทะยาน-อยาก เป็นเหตุแห่งทุกข์ ทุจริต คือความประพฤติชั่วทางกาย วาจา ใจ ต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากตัณหาทั้งนั้น* ความประพฤติเบียดเบียนกันและกันตั้งแต่ส่วนน้อยจนถึงส่วนใหญ่จึงเกิดจากตัณหาของคนนี้แหละ ฉะนั้น เมื่อยังมีความทะยานอยากอยู่ตามธรรมดาของสามัญชน ก็ควรให้อยากไปในทางดี ห้ามความอยากในทางที่ผิด ก็จะลดความทุกข์ลงได้มาก เพราะจะไม่ต้องไปประพฤติทุจริตต่าง ๆ ด้วยอำนาจของความทะยานอยาก ส่วนผู้ที่ห้ามความทะยานอยาก

ในทางที่ผิดไม่ได้ ดังที่เรียกว่าเป็นทาสของตัณหา ต้องประพฤติทุจริตต่าง ๆ ก็ต้องประสบทุกข์เป็นผล สิ่งที่ได้มานั้นจะเป็นทรัพย์หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งน้อยหรือมากเพียงไรก็ตาม ย่อมเป็นเหมือนเชื้อที่นำมาสุมไฟคือตัณหา ส่งเสริมไฟคือตัณหา ให้กองโตขึ้นกินเชื้อมากขึ้น คิดดูให้ดีแล้วจะเห็นว่า เท่ากับป้อนเชื้อให้แก่ไฟ แต่ก็ยากที่จะมองเห็นตัณหาว่าเป็นเหตุแห่งทุกข์ เพราะอวิชชามากำบังไว้

ข้อ ๓ ความไม่รู้ในความดับทุกข์ เมื่อยังดับไฟคือตัณหาไม่ได้ ยังป้อนเชื้อให้อยู่เสมอ คือยังทำอะไรไปตามความปรารถนาต้องการไม่เลือกว่าผิดหรือถูก ต้องการแต่จะให้ได้มาเท่านั้น ก็ยังไม่รู้จักความดับทุกข์ แม้จะเข้าใจว่ามีความสุข เช่น เมื่อได้อะไรมาก็เกิดความสุขโสมนัสเพราะสมปรารถนา และได้ใช้บำรุงความสุขต่าง ๆ แต่พิจารณาดูให้ดีแล้วจะเห็นว่าความสุขโสมนัสนั้นมีขึ้นประเดี๋ยวหนึ่ง เช่นเดียวกับเมื่อนำเชื้อใส่ให้ไฟ ไฟก็กินเชื้อสว่างโพลงขึ้นครู่หนึ่ง แล้วก็ลดความสว่างลงไปตามส่วนแห่งเชื้อที่หมดไป ต้องหาเชื้อใหม่มาให้อีกจึงจะสว่างขึ้นอีก ความสุขโสมนัสก็เช่นนั้น เกิดขึ้นแล้วก็หายไปในเวลาไม่ช้านัก สิ่งที่มีอยู่ก็เหมือนกองเถ้าถ่าน ไม่เป็นที่ต้องการของไฟตัณหา เพราะตัณหาต้องการของใหม่ ๆ อีก ส่วนประโยชน์การใช้สอยจริง ๆ ของแต่ละคนมีไม่เท่าไร เช่น ข้าวที่บริโภคก็มีปริมาณจำกัด เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน การแสวงหาเท่าที่ร่างกายต้องการบริโภคดูไม่เป็นภาระมากมายอะไรนัก แต่ที่เป็นภาระมากก็คือ เพื่อให้เป็นที่พอใจหรือเพื่อเสนอสนองตัณหาซึ่งไม่มีเวลาที่จะพอได้ จึงไม่มีโอกาสที่จะได้พบความสุขที่ถาวรที่เป็นความดับทุกข์ได้แท้จริง *อะไรเป็นความดับทุกข์ พระพุทธเจ้าตรัสชี้ระบุไว้ว่าคือความดับตัณหาเสีย เพราะตัณหาเป็นเหตุแห่งทุกข์ เมื่อดับเสียได้ก็เป็นความดับทุกข์* คิดดูง่าย ๆ อย่างสามัญว่า เพียงดับตัณหาชนิดหยาบที่เป็นเหตุให้ทำทุจริตได้อย่างเดียว ก็ดับทุกข์ได้มากมาย สามัญชนดับตัณหาได้เพียงเท่านี้ก็พอสมควร แต่เพราะอวิชชามากำบังจึงไม่รู้ในความดับทุกข์ว่าคือความดับตัณหาเสีย

ข้อ ๔ ความไม่รู้ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกสั้น ๆ ว่ามรรค ไม่รู้ในข้อนี้ย่อมเป็นเหตุให้ปฏิบัติไปในทางที่ผิดคือในทางก่อทุกข์ แทนที่จะเป็นทางดับทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงชี้ระบุไว้ชัดเจนว่า ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์นั้นคือมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ (สองข้อนี้ย่อลงในปัญญาสิกขา) สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ (สามข้อนี้ย่อลงในสีลสิกขา) เมื่อปฏิบัติในทางแห่งตัณหาซึ่งเป็นทางแห่งทุกข์ แม้จะปรารถนาความสิ้นทุกข์หรือความดับทุกข์ก็ไม่อาจถึงได้ คนที่ต้องเป็นทุกข์เดือดร้อน ต้องประพฤติทุจริตต่าง ๆ แม้จะมีอำนาจทรัพย์บริวารเป็นต้นมากมาย และแทนที่จะมีในทางที่เป็นประโยชน์ กลับมีในทางที่เป็นโทษ

เพราะปฏิบัติไปในทางแห่งตัณหา เป็นผู้ลุอำนาจแห่งตัณหา หรือเป็นทาสแห่งตัณหา นับว่าเป็นอวิชชาในข้อนี้ซึ่งคู่กับข้อที่ ๓ คือข้อที่ ๓ ไม่รู้ในผล ข้อที่ ๔ ไม่รู้ในเหตุ ทั้งสองข้อนี้รวมเป็นความไม่รู้ในสายดับทุกข์

ข้อ ๕ ความไม่รู้ในเงื่อนต้นหรือในอดีต

ข้อ ๖ ความไม่รู้ในเงื่อนปลายหรือในอนาคต

ข้อ ๗ ความไม่รู้ในทั้งเงื่อนต้นและเงื่อนปลาย หรือทั้งอดีตและอนาคต

ข้อ ๘ ความไม่รู้ในธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น

ทั้ง ๔ ข้อนี้อธิบายรวมกันว่า เหตุและผลทั้งสองสายดังกล่าวใน ๔ ข้อข้างต้นที่เกิดขึ้นเป็นไปอยู่ในทุก ๆ คน ย่อมมีเงื่อนที่จะจับขึ้นมาพิจารณาให้รู้ได้ เมื่อจับเงื่อนได้ถูกก็จะรู้เหตุผลได้ถูกต้อง เงื่อนนั้นเมื่อกล่าวโดยย่อก็มี ๒ คือ เงื่อนต้นและเงื่อนปลาย ถ้าจะชี้ว่าอะไรเป็นเงื่อนเหล่านี้ ก็อาจชี้ได้ว่า ในสายทุกข์ ตัณหาเป็นเงื่อนต้นแห่งทุกข์ ส่วนทุกข์ที่เป็นผลเป็นเงื่อนปลาย และถ้าผลนั้นก่อตัณหาให้เกิดขึ้นอีกผลนั้นก็เป็นเงื่อนต้นขึ้นอีก เช่น ทรัพย์ที่ได้มาในทางที่ผิดด้วยตัณหา ได้มาแล้วก็เป็นเครื่องยั่วเพิ่มตัณหามากขึ้น ก็กลายเป็นเงื่อนต้นแห่งตัณหาขึ้นอีกได้ ในสายดับทุกข์ มรรคมีองค์ ๘ เป็นเงื่อนต้น ความดับทุกข์เป็นเงื่อนปลาย และความดับทุกข์อย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องส่งเสริมให้ปฏิบัติในทางดับทุกข์ยิ่งขึ้นไปก็กลายเป็นเงื่อนต้นแห่งมรรคที่ยิ่งขึ้นไปได้อีกเหมือนกัน หรือจะยกกาลเวลาขึ้นมาพิจารณาโดยกำหนดปัจจุบันเป็นหลักก็ได้ คือจับเงื่อนต้นแต่อดีตสืบไปถึงเงื่อนปลายในอนาคต เหมือนกำลังเดินอยู่ในทางสายยาว ย่อมจะมีข้างหลังที่เดินมาแล้วมีข้างหน้าที่จะเดินต่อไป ตกว่ามีทั้งข้างหลังข้างหน้าต่อไปกันฉะนั้น เมื่อไม่รู้ตามข้อ ๕, ๖, ๗ ก็จับเหตุจับผลจับหน้าจับหลังไม่ได้ อีกอย่างหนึ่ง เหตุผลดังกล่าวย่อมเกิดสืบเนื่องกันไปเป็นสาย เหมือนดังทางสายยาวดังกล่าว ทั้งเป็นทางวนเป็นวงกลม เพราะสิ่งที่เป็นผลย่อมกลับเป็นเหตุ สิ่งที่เป็นเหตุก็กลับเป็นผล เวียนวนกันไปดังเช่นตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น นี้เรียกว่าธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น ยกตัวอย่างโดยสรุปอีกข้อหนึ่งคือ วัฏฏะ ที่แปลว่า วน ๓ ได้แก่ กิเลส กรรม วิบาก (คือผล) กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม กรรมเป็นเหตุแห่งวิบาก และวิบากก็กลับเป็นเหตุแห่งกิเลสอีก วนไปดังนี้ ถ้าไม่รู้ในธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น ก็จับเหตุผลที่เกิดเนื่องกันไปไม่ได้ สิ่งที่ปรากฏขึ้นทุก ๆ อย่าง กล่าวได้ว่าเป็นเหตุผลที่เกิดสืบเนื่องกันไปเป็นสาย เช่น สิ่งที่ปรากฏขึ้นที่เรียกว่า ธรรมชาติ เช่น ฝนตก ซึ่งเป็นผลอย่างหนึ่ง ถ้าจะถามว่าอะไรเป็นเหตุให้ฝนตก ก็จะพบเหตุผลที่สืบต่อกันไปหลายอย่างเป็นสายต่อเนื่องกัน เหตุผลเหล่านี้ถ้าไม่ต่อเนื่องกัน ขาดตอนกัน ก็จะไม่เกิดผลที่นับว่าเป็นเงื่อนปลายคือฝนตก สิ่งที่ปรากฏขึ้นเกี่ยวแก่ธรรมชาติและกรรมของคนประกอบกัน เช่น ความยากจน

ของคนส่วนใหญ่ สิ่งที่ปรากฏขึ้นเกี่ยวแก่กรรมของคนโดยตรง เช่น โจรกรรมที่เพิ่มมากขึ้น ทุจริตต่าง ๆ การยกพวกตีกันของคนกลุ่มน้อย จนถึงสงครามระหว่างคนกลุ่มใหญ่ ย่อมมีเหตุผลที่สืบต่อกันไปหลายอย่าง ถ้าจับเหตุผลหน้าหลังเงื่อนต้นเงื่อนปลายแต่ละเงื่อนโดยเฉพาะและที่รวมกันทั้งสองเงื่อน และที่ต่อเนื่องกันไปเป็นสายได้ตลอดสายทั้งสายเกิดสายดับ ย่อมสามารถจะแก้ไขได้ถูกต้อง ถ้าจับเงื่อนทั้งปวงไม่ถูก เพราะไม่รู้ตั้งแต่ข้อ ๕ ถึงข้อ ๘ ก็เป็นอันไม่รู้เหตุผล ทั้งสายเกิดทุกข์ ทั้งสายดับทุกข์ ดังกล่าวในข้อ ๑ ถึงข้อ ๔ จะสับสนวุ่นวาย จับต้นชนปลายไม่ถูก จะมืดหน้า จะมืดหลัง จะมืดตลอดสาย จึงไม่อาจจะปฏิบัติเพื่อดับทุกข์เดือดร้อนทั้งปวงได้

สัจจะคือสภาพที่จริงดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นรวมลงใน ๘ ข้อนั้น ได้มีอยู่ในทุก ๆ คนนี้เอง เพราะทางแห่งชีวิตที่ทุก ๆ คนดำเนินอยู่ทุกเวลา ถ้าไม่ดำเนินไปในทางทุกข์ก็ดำเนินไปในทางดับทุกข์ หรืออาจดำเนินไปในทางนี้บ้างทางนั้นบ้าง เป็นสัจจะที่มีอยู่ในตัวบุคคลเอง ถึงตนเองจะไม่รู้ว่าดำเนินไปในทางทุกข์ มีความร่าเริงสนุกสนานไปในทางนั้นด้วยเข้าใจว่าเป็นทางสุข ก็คงเป็นทางทุกข์อยู่นั่นเอง เป็นที่น่ากรุณาของผู้รู้ที่ดูอยู่ แต่แม้จะมีผู้กรุณาชี้บอกอยู่สักเท่าไร ดังเช่นพระพุทธเจ้าตรัสบอกทาง เหมือนดังทรงชูดวงประทีปในที่มืด เพื่อผู้มีจักษุจะได้มองเห็นรูปทั้งหลาย ถ้าตนเองไม่ยอมดูให้รู้สัจจะในตนเอง เหมือนอย่างมีจักษุก็ไม่ยอมลืมจักษุขึ้นดูประทีปที่ท่านผู้มีเมตตาชูขึ้นให้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ในความมืดก็ไร้ประโยชน์สำหรับผู้นั้น นี่แหละเรียกว่า “อันธพาล” ที่แปลว่าผู้เขลาเหมือนอย่างบอด เป็นผู้มืดหน้ามืดหลังมืดมามืดไป บุคคลเช่นนี้ย่อมไม่รู้จักตนเอง ต้องการสมภาพในทางที่ผิด แสดงออกในทางที่ผิด มีความริษยาในความทำดีและในผลดีของผู้อื่น เป็นต้น แม้จะรักตนก็ทำตนเหมือนอย่างศัตรูของตนเอง ไม่ต้องกล่าวถึงผู้อื่น เป็นอันตรายแก่ส่วนรวม ส่วนผู้ที่ยอมดูเข้ามาให้รู้สัจจะในตัวเอง คือพยายามอบรมปัญญาในตนเองให้มากขึ้นตามทางที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ คือ ศึกษาในวิชาที่ตรงกันข้าม คือ ๑. ความรู้ในทุกข์ ๒. ความรู้ในเหตุเกิดทุกข์ ๓. ความรู้ในความดับทุกข์ ๔. ความรู้ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์หรือมรรค ๕. ความรู้ในเงื่อนต้นหรือในอดีต ๖. ความรู้ในเงื่อนปลายหรืออนาคต ๗. ความรู้ในทั้งเงื่อนต้นและเงื่อนปลายหรือทั้งอดีตและอนาคต ๘. ความรู้ในธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นตามความจริงที่มีอยู่ในตนนี้แหละก็ชื่อว่าได้ศึกษาเพื่อละอวิชชาในตนเอง จะเป็นผู้ที่รู้จักตนเอง จะไม่ต้องการสมภาพในทางที่ผิด จะไม่แสดงออกในทางที่ผิด จะไม่ริษยาในความทำดีและในผลดีของผู้อื่น จะบรรเทาความเมาความหลง จะมีความเห็นชอบตามคลองธรรมและตามสัจจะ ดำรงตนอยู่ในฐานะใดฐานะหนึ่งที่เรียกว่าต่ำหรือสูงในทางโลกก็ตาม จะเป็นผู้ที่ถือเอาและดำเนินทางถูกทางสว่างเสมอ ชื่อว่า

เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสว่างหน้าสว่างหลัง สว่างมาสว่างไป กระทั่งถึงสว่างตลอดสาย

อันวิชชาคือความรู้สัจจะในตนเองนี้ควรศึกษาอย่างยิ่ง ตามแนวที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ แม้ดังที่ยกมาอธิบายข้างต้น เมื่อศึกษาจะได้ความรู้ที่สูงขึ้นไปอีกอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับสัจจะในภายนอก เช่น ความรู้ตามที่ตามองเห็น ก็เห็นดวงอาทิตย์โคจรจากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก (เรียกอาทิตย์โคจรรอบโลก) ส่วนความรู้ที่เกิดจากการศึกษา แสดงว่าโลกโคจรรอบดวงอาทิตย์ กลับตรงกันข้าม สัจจะในภายในก็เช่นเดียวกัน ความรู้ตามที่รู้อย่างผิวเผินว่าอย่างนี้อย่างนั้น แต่เมื่อศึกษาในวิชชาของพระพุทธเจ้า จะได้ความรู้อีกอย่างหนึ่งที่กลับตรงกันข้าม และจักรู้ว่าความรู้เดิมเป็นอวิชชา คือรู้ผิดเป็นความหลงเข้าใจผิดเห็นผิด

"โลกอันอวิชชาคือความไม่รู้จริงปิดบังไว้แล้ว จึงหลงดุจอยู่ในที่มืด เพราะความอยากมีประการต่าง ๆ และความประมาทเลินเล่อ จึงไม่มีปัญญาเห็นปรากฏ จะมัวร่าเริง จะมัวบันเทิงอะไรกัน ในเมื่อโลกสันนิวาสนี้ถูกไฟกิเลสเผาให้ลุกโพลงอยู่เป็นนิตย์ ท่านทั้งหลายถูกอวิชชาอันทำให้บอดมืดปกคลุมแล้ว เหตุไฉนจึงไม่แสวงหาดวงประทีปเล่า"

(พระพุทธภาษิตในโสฬสปัญหาและธรรมบท)

ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์ โทร. 2810541 2822114
469 ถนนพระสุเมรุ แขวงบวรนิเวศน์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
นายชวน ศรสงคราม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. 2532